

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

PSÜHHOLOOGIA LUGEMIK

II

Teine vihik

PSÜHHOLOOGIA AJALUGU

Tartu 1970

A - 31000
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Loogika ja psühholoogia kateeder

PSÜHHOLOOGIA LUGEMIK

II

Teine vihik

PSÜHHOLOOGIA AJALUGU

Õppe-metoodiline materjal

TRÜ psühholoogiaosakonna üliõpilastele

Tartu 1970

Toimetanud ja tõlkinud A. Päril

Arch.

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

1453/403

E e s s õ n a .

"P s ü h h o o g i a l u g e m i k u" II osa teises vihikus esitatakse S. L. Rubinsteini "Üldpsühholoogia alustest" (ОСНОВЫ ОБЩЕЙ ПСИХОЛОГИИ. М., 1947) kaks peatükki - "Lääne-Euroopa maade psühholoogia ajalugu" ja "Psühholoogia areng NSV Liidus".

See materjal on mõeldud TRÜ psühholoogiaosakonna üliõpilastele psühholoogia ajaloo kursusesse süvenemiseks. Üldse aga on see esimene eesti keeles ilmunud ülevaade psühholoogia ajaloost.

Estikeelse tõlke viimistlemisel on kasutatud ülalmainitud teose saksakeelset tõlget (S. L. Rubinstein. Grundlagen der allgemeinen Psychologie. Berlin, 1960). Tõlke käsikirja on redigeerimise korras aidanud täpsustada ja parandada psühholoogid A. Pratkan ja K. Toim, mille eest neile siiras tänu.

A. P ä r l

LÄÄNE-EUROOPA MAADE PSÜHHOLOOGIA AJALUGU.

Psühholoogia on väga vana, kuid ühtlasi veel noor teadus. Tal on tuhandeaastane minevik ja ometi on tal veel kõik tulevikus. Psühholoogia eksisteerimist iseseisva teadusliku distsipliinina loetakse vaid aastakümnetega; ometi haarab tema põhiline problemaatika filosoofilist mõtet filosoofia tekkimisest alates. Eksperimentaalse uurimise aastaille on eelnenud sajandid filosoofilisi mõtisklusi ja inimese psüühika tuhandeaastane praktiline tunnetamine.

Psühholoogia antiikmaailmas (Vana-Kreeka).

Vastavalt väga levinud arvamusele, mis valitseb psühholoogia ajaloo traditsioonilises käsitluses, tekkisid esimesed psühholoogilised vaated praktikast eraldunud "metafüüsiliste" spekulatsioonide viljana seoses religioosete kujutlustega. Tegelikult aga, nagu näitab teaduse ajalugu, tekkisid juba esimesed kujutlused psüühikast vana-kreeka filosoofias inimese praktilise tunnetamise protsessis, tihedas seoses vanade natuurfilosoofide ja arstide poolt kogutud reaalsete teadmistega. Need kujutlused arenesid edasi tekkiva teadusliku mõtte võitluses religiooni vastu ühes selle mütoloo-giliste kujutlustega maailmast üldse ja hingest eriti.

Vana-Kreeka Mileetose natuurfilosoofid (7.saj.e.m.a.) vastandasid religioossetele vaadetele oma stiihilis-materia-listliku maailmakäsitluse, arendades kujutlust maailmast kui ühtsest tervikust. See maailma ühtsus avaldub neil maailma ainsa mateeria kujul. Mateeria ei esine neil veel materiaalse ja vaimse diferentseerunud ühtsusena. Nad lülitavad materiaalse maailma üldisesse ühtsusesse hinge või, täpsemalt, ei erista selles hinge. Selles Mileetose natuurfilosoofide

esialgses stiihilis-materialistlikus maailma ühtsuse kujutluses ei eristata veel elu ja psüühikat, isegi mitte elusat ning elutut. Nende naiivne mõtlemine ei erista veel olemise mitmesuguseid kvalitatatiivseid külgi ja astmeid. Joonia natuurfilosoofide mõte on keskendunud välisele maailmale: nad olid füüsikud, kes tegelesid kehade mõõtmisega ja astronoomiliste vaatlustega, seega küsimustega, mis pakkusid prakti- list huvi Joonia tööstuse seisukohalt. Suur dialektik H e r a k l e i t o s , kes mõistis kosmost vastandite ühtsuse- na lakkamatu muutumise voolus, tegi esimese tähtsa sammu ole- muse ühtsuse diferentseerimises. Maailma kujunemiskäigu kah- te vastandlikku voolu - "teed mööda üles ja teed mööda alla" lülitatud hinges eristab H e r a k l e i t o s esi- mesena mitmesuguseid hinge tasemeid ja selle mitmesuguseid seose vorme maailmaga: hinge kõrgem tase tekib tema seosest logosega, maailma seadusega. Selleks, et eristada elusat elu- tust, elu psüühikast ja psüühika mitmesuguseid tasemeid, oli vaja positiivseid teadmisi. Neid koguvad natuurfilosoofid ja arstid. Juba 6.saj. e.m.a. viis A l k m a i o n esimese- na hinge seosesse ajuga ja hakkas eristama mõtlemist ja ais- timist, seostades viimase meelegaorganitega.

Neil alustel kujunes esimene, juba mitte enam stiihili- se materialismi süsteem ja algas psüühika käsitluses materia- listlike ning idealistlike vaadete võitlus. Esimese järjekind- lalt materialistliku psühholoogia rajab antiikfilosoofias D e m o k r i t o s (5. - 6. saj. e.m.a.). Eristades juba selgesti psüühilist ja füüsilist, püüab D e m o k r i t o s psüühilisi protsesse seletada kui väga peenete ja täiuslike aatomite liikumise saadust. Lähtudes üldisest materialist- likust õpetusest, töötab ta spetsiaalselt välja teooria ta- just, mida ta seletab kui asjadest väljuvate ja asjade kju- liste (eidola) kõige väiksemate aatomite tungimist meie mee- leorganitesse. D e m o k r i t o s e materialistlikke traditsioone arendasid edasi eriti E p i k u r o s ja hiljem L u c r e t i u s C a r u s Roomas.

Ligikaudu samal ajal, kui kujunes D e m o k r i t o -

se materialistlik õpetus, omandab klassikalise kaju ka idealistlik suund. Olles mõjutatud religioossete sektide (orfikute) poolt, arendas P l a t o n mõnedes oma dialoogides (eriti "Phaidonis", "Riigist" jt.) idealistlikku õpetust hingest. Hing on P l a t o n i l e "idee" - igavene, surematu olemus. Surematu hing eksisteerib eraldi kehast. P l a t o n i õpetuse positiivseks saavutuseks on hinge ja keha, psüühilise ning füüsilise ja hinges endas selle mitmesuguste osade selge diferentseerimine. Ta eristab hinges mõistusliku, ideede poole pööratud afektiiv-tahetelise ja meelelise, tungide poole pööratud osad. Hinge ja keha, vaimse ja materiaalse diferentseerimine aga on P l a t o n i l muudetud nende täielikuks eraldamiseks. P l a t o n i idealistlikke traditsioone arendas edasi P l o t i n u s , kes hiljem avaldas tunduvat mõju mõnedele kristluse esindajatele (A u g u s t i n u s).

Natuurfilosoofide ja arstide positiivsed saavutused, kogu nende kogemuse inimese vaimse tegevuse konkreetse tunnetamise alal üldistas suurim kreeka filosoof A r i s t o t e l e s , kes kirjutas esimese spetsiaalse teose "Hingest", kus analüüsitakse psüühika mitmesuguseid külgi. A r i s t o t e l e s e teosed sisaldavad terve rea põhilauseid (eriti mälust, emotsioonidest, aistingult "üldisele tajule" ja sellelt üldkujutlustele siirdumisest, niisamuti ka arvamusele mõiste kaudu teadmisele ja otseselt aistitavalt soovilt teadlikule tahtele ülemineku kohta), mis pole tänapäevani oma tähendust kaotanud. Oma filosoofilises kontseptsioonis püüab A r i s t o t e l e s kõigepealt ületada oma õpetaja P l a t o n i ilmset dualismi. A r i s t o t e l e s e arvates on hing ja keha üksteisest lahutamatud nagu vorm ja materia. Hing ei ole orgaanilisest elust lahus, ta on viimast organiseeriv printsiip. Orgaaniliste funktsioonide igal piirkonnal ja tasemel on oma hing. Keha on organism, kui võrd ta on organite või hinge vahendite kogu. Hing on keha olemus. Nii on A r i s t o t e l e s e õpetus hingest üldine õpetus elust ja selle funktsioonidest, mis hõlmab nii elu orgaanilisi funktsioone kui ka

teadvuslikku elu.

Vastavalt sellisele hinge orgaanilisele käsitlesele, milles viimane lülitatakse üldisesse õpetusse elust, formuleeris A r i s t o t e l e s esimesena psüühika arengu idee. Ta eristas kolm erinevat hinge vormi: vegetatiivse, loomaliku ja mõistusliku. Need vormid esinevad orgaanilise elu teatud tasemetel. Esimene on omane taimedele, sest neil ei ole veel erilisi tajuorganeid ega tsentraalset reguleerivat elundit. Teine esineb loomadel, kel on juba diferentseeritud aistimis- ja liikumisorganid. Kolmas hingevorm kuulub inimesele, sest tal on tunnetav ja tegutsev mõistus. A r i s t o t e l e s e arvates on kõik need astmed inimesel antud ühtlasi tema hinge mitmesuguste funktsioonidena - vegetatiivse, tajuva ja mõistusliku funktsioonina. A r i s t o t e l e s e naturalistlik ja oma põhiloomult stiihilis-materialistlik psühholoogiline süsteem on oma ülaosas idealistlik, peamiselt õpetuses iseend tunnetavast mõistusest.

Just selle idealistliku pealisehituse tõttu, seoses konkreetse sisurikkusega, sai A r i s t o t e l e s e s t keskaja ofitsiaalse, skolastilise kooli filosoofia ülemõpetaja. A r i s t o t e l e s e õpetust ja tema teost "Hingest" võib täiesti põhjendatult lugeda kõige selle kokkuvõtteks ja viimistluseks, mida psühholoogia alal on andnud antiikmaailm.

Psühholoogia keskajal (renessansiajastuni).

Keskajal, feodalismiajastul, püüdes allutada teadust usule, degradeeris kirik - feodaalühiskonna ideoloogiline kants - teaduse teoloogia sulaseks. Filosoofias, valitsevas kooli- (skolastilises) filosoofias tunnustati psühholoogia, nii nagu kõigi teiste teaduste küsimustes, peautoriteedina A r i s t o t e l e s t . Tema õpetusest aga rõhutati seejuures ühekülgsest ainult selle idealistlike külgi (õpetust mõistusest) ja see kõik kohandati

kristliku jumalasõna eesmärkidega. Koos nõnda ümbertöötatud Aristoteelse traditsioonidega, mis peegelduvad skolastika (Thomas Aquino) ratsionalistlikus idealismis, võetakse üle ka uusplatonismi traditsioonid, mis omapäraselt murravad läbi müstikute juures ja Augustini müstilise värvinguga idealismis.

Kuid ka keskajal ei katke materialismi ja idealismi vaheline võitlus. Materialistlikud tendentsid avalduvad sellel renessansile eelneval ajastul peamiselt araabia õpetlaste (Avicenna 11.saj., Averroes 12.saj., Algacena 13.saj.) juures, kes käsitlevad aistingute psühhofüsioloogia ja kujutluste voolamise empiirilisi seaduspärasusi.

Materialistlikud tendentsid imuvad ajuti isegi skolastilisse filosoofiasse. Nii esitas juba skolastik Dun Scotus küsimuse "Kas mateeria oleks võimeline mõtlema?" Selleni jõudis teadusliku mõtte areng seoses tootlike jõudude arenguga.

Psühholoogia renessansiajastul.

13.saj. algav käsitöö ja kaubanduse arenemine viib 14. ja 15.saj. peamiselt mõnedes Vahemeremaade linnades kapitalistliku tootmise algmete sünni ja feodalismi lagunemiseni. Need tootmissuhete nihked kutsusid esile kultuuri, kunsti ja teaduse tormilise õitsengu. Kristliku kiriku poolt jutlustatud süngele asketismile ja religioossele kontemplatsioonile vastandatakse sellal täiesti õigesti humanistlikuks nimetatud ajastul aktiivse, elurõõmsa inimese kultus.

Humanismiajastul, seoses kasvava huviga inimese vastu, mis peegeldub paljudes seda aega puudutavais memuaarides, biograafiates, elulookirjeldustes, tõmbab endale tähelepanu küsimus isiksuse iseärasustest ja mõjudest, mida temale avaldavad looduslikud ja muud tingimused. Huvi nende konkreetsete psühholoogia probleemide vastu väljendub terves reas traktaatides, alates tuntud humanisti Ludovico

V i v e s e teosest ("De anima et vita", 1539) ja lõpetades hilisemate inimese tunnetusele ja karakteriprobleemile pühendatud töödega (nagu L a C h a m b r e'i traktaat "L'Art de connaître les Hommes", 1648 ja Le B r u v e r e'i "Les Caractères de Theophraste", 1688).

16.saj. ilmus esmakordselt meie teaduse märkimiseks termin "psühholoogia". 1590.a. publitseeris C o c l e n i u s esimese töö selle tiitliga, aga 1594.a. tema õpilane G a s s m a n n teise.

Psühholoogia 17.ja 18.saj. ning 19.sajandi esimesel poolel.

Filosoofia ja psühholoogilise mõtte arengus algas uus ajastu 17.sajandil koos materialistliku loodusteaduse tekkimisega (sõltuvalt tööstuse vajadustest ja tehnika arengust). Sel ajastul leiti uued looduse teadusliku tunnetuse teed ja kujundati uued teadusliku mõtlemise meetodid ning printsiibid.

Ajaloolise arengu iga etapi suhtes võib osutada järglusestele, mis neid nii möödunuga kui ka tulevikuga ühendavad. Säilitades selliseid järglusesteid, on mõned perioodid ometi pöördepunktideks, millest algab uus ajastu. Nii- suguseks pöördepunktiks oli filosoofilise ja psühholoogilise mõtte alal periood, mil elasid suured ratsionalistid (D e s c a r t e s , S p i n o z a) ja suured empirikud (B a c o n , H o b b e s), kes loobusid teoloogilise "teaduse" traditsioonidest ja rajasid kaasaegse teadusliku tunnetuse metodoloogilised alused. Psühholoogia ajaloos kuulub nende hulgas eriline koht D e s c a r t e s'i l e , kelle ideed avaldasid suurt mõju psühholoogia edasisele saatusale. D e s c a r t e s'i s t saavad alguse tähtsad tendentsid, mis ilmnevad psühholoogia hilisemas arengus. D e s c a r t e s võtab üheaegselt tarvitusele kaks mõistet - r e f l e k s i mõiste ja tänapäeva introspektiivse t e a d v u s e mõiste. Mõlemad mõisted peegeldavad hiljem antagonis-

mi sattuvad tendentse, mis Descartes'i süsteemis olid veel üksteisega seotud. Descartes kui mehhanistliku loodusteaduse rajajaid seletas kogu loodust ulatuslike kehade liikumisega välise, mehhaanilise tõuke mõjul. Ta püüdis rakendada sama, mehhanistlikku käsitlust ka organismi elu seletamisel. Sel eesmärgil ta tõi teadusesse refleksi mõiste, mis etendab tähtsat osa meie tänapäeva närvi-tegevuse füsioloogias. Neist tendentsidest lähtudes uuris Descartes afekte, viies need otsesesse seosesse kehaliste mõjustustega. Niisama nagu hiljem Spinoza, kes mõnevõrra erinevalt filosoofilistest seisukohtadest lähtudes jõudis samale 17. saj. filosoofilis-psühholoogilisele lemmikprobleemile, pühendas sellele tähelepaneva osa oma "Eetikast", püüdis ka Descartes läheneda kirgede uurimisele nii, nagu asutakse uurima materiaalseid loodusnähtusi või geomeetrilisi kehi. Seejuures tulid heita kõrvale usulis-kõlbelised eelarvamused. Nii rajas Descartes psühholoogias mehhanistliku, naturalistliku suuna.

Samal ajal aga algatas Descartes terava dualismi, vastandades hinge ja keha. Ta postuleeris kahe erineva substantsi olemasolu: mateeria - ulatusega substants (ja mittemõtlev) ja hing - mõtlev substants (ning ulatuseta). Neid määravad erinevad atribuudid ja nad on vastandatud teine-teisele nagu kaks teine-teisest sõltumatut substantsi. Sellega muutub hinge ja keha, psüühilise ja füüsilise vaheline lõhe filosoofilisele mõtlemisele edaspidi komistuskiviks ja keerukaimaks probleemiks. Keskse koha omandab see nn. psüühofüüsiline probleem Spinozal, kes püüab uuesti seostada mõtlemist ja ulatust kui ühe substantsi kaht atribuuti, tunnustades seejuures "ideede korra ja seose" vastavust "asjade korrale ja seosele", lugedes hinge keha ideeks.

Descartes'i teravnenud dualism - vaimse ja materiaalse, psüühilise ja füüsilise poolitamine, lõhestumine, mida Spinoza püüdis ületada, viis maailma-

vaatelisele võitlusele, mis puhkes pärast D e s c a r t e - s ' i . Ühel poolel tekkis eredalt väljendatud mehhanistliku materialismi ehk naturalismi süsteem, teisel - subjektiivistlik, idealistlik, spiritualistlik süsteem. Materialistid (alates H o b b e s ' i s t) püüavad taandada psüühilist füüsiliseks, vaimset materiaalseks, idealistid (eriti ilmselt ja teravalt B e r k e l e y) aga püüavad taandada materiaalselt vaimseks, füüsilist psüühiliseks.

Kuid D e s c a r t e s ' i süsteemis on psühholoogiale veel olulisem kui hinge ja keha, psüühilise ja füüsilise dualistlik vastandamine, hingeliste nähtuste uus käsitlus. Nimelt kujundab D e s c a r t e s teadvuse mõiste, mis saab järgnevate sajandite psühholoogias keskseks küsimuseks. See erineb põhjalikult A r i s t o t e l e s e "hinge" ("psüühe") mõistest. Hing, vaim muutub üldisest elu printsiibist, nagu see oli Aristotelesel, spetsiaalseks teadvuse printsiibiks. Hinges toimub jagunemine eluks, elamus-teks ja tunnetuseks, mõtlemiseks ja teadvuseks. D e s - c a r t e s ei tarvita terminit "teadvus". Ta räägib vaimust (mens), kuid defineerib seda kui "kõike, mis toimub meis nii, et me seda ise endas vahetult tajume" (Printsiibid, I j., 9). Teiste sõnadega, D e s c a r t e s võtab tarvitusele introspektsiooniprintsiibi, teadvuse peegeldumise iseendas. Nii loob D e s c a r t e s introspektsiooni mõiste teadvusest kui iseendasse suletud sisemaailmast, mis ei peegelda mitte välist olemist, vaid iseennast. Eraldades teadvuse mõiste laiemast psüühika mõistest, tegi D e s c a r t e s filosoofilise ja psühholoogilise mõtte ajaloo esmajärgulise tähtsusega sammu. Aga ta andis sellele mõistele algusest peale sisu, mis sai 20. sajandi psühholoogia filosoofilise kriisi sõlmpunktiks. Inimese käitumise ja elementaarsete psühho-füüsiliste protsesside mehhanistlik, naturalistlik käsitlus ühendatakse D e s c a r t e s ' i poolt vaimse elu kõrgemate avalduste idealistliku, spiritualistliku käsitlusega. Need kaks joont, mis D e s - c a r t e s ' i juures väljuvad ühest punktist, hakkavad

hiljem loomulikult ja paratamatult üha enam üksteisest eralduma.

Descartes'i idealistlikke tendentsid arendasid hiljem edasi *M a l e b r a n c h e*, eriti aga *L e i b n i z*. Kujutus teadvusest kui iseendasse suletud sisemaailmast muutub *L e i b n i z*i olemise üldiseks printsipiks: kogu tõeliselt olevat mõistetakse tema monadoloogias sellise suletud sisemaailmana, nagu oli seda Descartes'i kujutus teadvusest. Samal ajal erineb *L e i b n i z* *D e s c a r t e s*'i s t nii vaimsete kui ka loodusnähtuste seletamisel ühes temale nii olulises punktis: Descartes'il on kõik looduses esinev ulatuseks tagasi viidav, Leibnizile aga on põhiline jõud; *D e s c a r t e s* otsis loodusnähtustele seletust geomeetria teesidest, *L e i b n i z* - d ü n a m i k a seadustest. *D e s c a r t e s*'i l e o n i g a l i i k u m i n e välise tõuke resultaat. Tema süsteem ei tunne mingit seesmist aktiivsust, *L e i b n i z*i l e aga oli just see oluline. Seega rajanesid Leibnizi psühholoogia põhiideed seesmisele aktiivsusele, mida seni veel vähe tuntakse ja hinnatakse. Tema psühholoogilise süsteemi keskuses on *a p e r t s e p t s i o o n i* mõiste. *L e i b n i z* avaldas olulist mõju *K a n t*ile, *H e r b a r t*ile ja *W u n d t*ile. Leibnizi "lõpmata väikestes" apertseptsioonides, mis eksisteerivad teadvuse ja refleksioonide kõrval, on esmakordselt visandatud alateadvuse mõiste.

Intuitiivne ehk introspektiivne-spekulatiivne meetod, mille *D e s c a r t e s* võttis tarvitusele vaimsete nähtuste tunnetamiseks, ja tema õpetuse idealistlik-ratsionalistlik sisu, leiab *L e i b n i z*i vahetalituses, kuid ilma tema originaalsete ideedeta jätkamist *W o l f f*i ("Psychologia empirica", 1732 ja eriti "Psychologia rationalis", 1734) abstraktses ratsionalistlikus süsteemis. *W o l f f*i ideid täiendati sisemaailma empiiriliste vaatlustega ja arendati edasi puht abstraktses ja teaduslikult üldiselt viljatuse saksa "võimete psühholoogias" (*T e t e n s*). Selle psühholoogia ainsaks uuenduseks, mis avaldas mõju psühholoogia

edaspidisele arengule, oli psüühiliste nähtuste kolmeliikmeline liigitus: mõistus, tahe, tundmus.

Teiselt poolt arendasid Descartes'i mehhanistlik-materialistlikku tendentsi edasi prantsuse 18. saj. materialistid, kelle materialism, nagu osutas Marx, on kahepoolse päritoluga: ühelt poolt Descartes'ilt ja teiselt poolt Inglise materialismist¹. Prantsuse materialismi kartesianistliku suuna rajab Leroi; oma viimistluse leidis see Cabanisi (tema teoses "Rapports du physique et du morale de l'homme"), Holbachi ja eriti Lametrie ("L'homme machine") poolt. Descartes'i natuurfilosoofia mehhanistlik materialism astus uutesse seostesse Locke'i - inglise sensuaalsetliku materialismiga.

Radikaalne sensuaalsetlik materialism tekkis kapitalistlike suhete kujunemisel selle aja eesrindlikumal maal - Inglismaal. Inglise materialism tõstis esile kaks põhiprintsiipi, mis avaldasid psühholoogia arengule olulist mõju. Esimene neist on sensuaalsmi printsiip, mis tunnistab tunnetuse ainsaks allikaks meelelise kogemuse, teine - atomismi printsiip - mille järgi nii psüühiliste kui ka kõigi loodusnähtuste teadusliku tunnetamise ülesandeks on lahutada kõik keerukad nähtused elementideks, aatomiteks ja seletada neid nähtusi nende elementide seoste kaudu.

Ratsionalistliku filosoofia spekulatiivsele meetodile vastandab inglise empirism kogemuse. Uued tootmisvormid ja tehnika arenemine ei nõua metafüüsilisi spekulatsioone, vaid positiivset looduse tunnetamist; algas loodusteaduste õitseng. Noorele kodanlusele, äsja kujunenud klassile oli võõras vananeva maailma tendents - põgeneda elust spekulatsioonist. Huvi metafüüsika, sealpoolse vastu kahvatus ahne praktilise huvi ees meeleliselt tajutavate elunähtuste vastu. Looduse valitsemisele tunglev mõtlemine seoses tehnika algava arenguga pöörduv kogemuse poole. Neid tendentse väljen-

¹ K. Marx ja F. Engels. Kogutud teosed, III kd., 1929, lk. 157 (vene keeles).

dab kapitalistliku ajastu filosoofias esimesena inglise materialismi rajaja - B a c o n , kohati küll naiivselt, kuid ilmekalt ja tähendusrikkalt.

Materialistliku sensualismi tendentse jätkas Baconi järel G a s s e n d i , kes taaselustas E p i c u r o - s e ideid. B a c o n i ideed süstematiseeris H o b b e s (1588-1679), kes arendas materialistliku ja sensualistliku õpetuse psühnikast. Ta tuletas kogu tunnetuse, aga samuti ka tahte, aistinguid; aistimist ennast aga pidas ta materia omaduseks. M a r x i ütluse järgi "Hobbesil muutub materialism ü h e k ü l g s e k s". B a c o n i i "materia naeratab kogu inimesele oma poeetilis-meelelise läikega". H o b b e s i l "kaotab meelelisus oma eredad värvid ja muutub g e o m e e t r i abstraktseks meelelisuseks". "Materialism muutub i n i m v a e n u l i k u k s. Et ületada inimvaenulikkude lihatut vaimu tema enda alal, peab materialism ise suretama oma ihu ja muutuma a s k e e d i k s."¹

Empiirilise filosoofia printsiipe arendas edasi ja rakendas vahetult psühholoogias L o c k e (1632-1704). Ta kritiseerib spekulatiivset meetodit, mis on suunatud substantsi tunnetamisele ja pöördub oma tunnetusteoorias spekulatiivselt metafüüsikalt kogemuslikule teadmisele. Kuid aistingu kui välismaailma tunnetamise allika kõrval tunnistab Locke veel refleksiooni või "seesmist meelt", mis peegeldab meie teadvuses tema enda seesmist tegevust; refleksioon annab meile seesmise eksimatu taju "meie enda olemasolust".² Kogemus ise liigitatakse slega väliseks ja seesmiseks. Tunnetusteoreetiline dualism rajaneb Locke'il sensualismi esialgsele materialistlikule alusele. Locke pani aluse uuele, "empiirilisele psühholoogiale". Psühholoogia kui hingeteaduse asemel esitab ta "ilma hingeta psühholoogia" kui teaduse teadvuse nähtustest, mis on seesmises kogemuses otseselt antud. See psühholoogia definitsioon määras psühholoogia arengu kuni 20. saj.

¹ Marx Engels. Werke II. Berlin, 1957, lk. 135-136.

² Локк. Опыт о человеческом разуме. М., 1898, lk. 80 ja 624.

Kogu inglise empiirikute plejaadist on L o c k e'il psühholoogias vaieldamatult kõige suurem tähtsus. Kui tema seisukohti aga lähemalt vaadelda, siis jõuame paratamatult esimesel pilgul üllatavale, kuid vaieldamatule järeldusele: hoolimata sellest, et Locke empiirikuna võitles kartesiaanliku ratsionalismi vastu, esitas ta tegelikult selletõttu, et pidas psühholoogia objektiks seesmist kogemust, ikkagi ainult empiirilise variandi või killu samast kartesiaanlikust teadvuse kontseptsioonist. Locke'i järgi on psühholoogia objektiks seesmine kogemus. Seda tunnetatakse refleksiooni, meie sisemaailma iseendas peegeldumise teel. Refleksioon võimaldab meile "seesmise eksimatu taju meie olemasolust". Nii kõlab Locke'i transkriptsioonis Descartes'i "Cogito, ergo sum" ("Mõtlen, järelikult olen"). Seejuures vaatleb Locke introspektsiooni peamiselt kui psüühika tunnetamise spetsiifilist teed, pidades seda ühtlasi "eksimatuks" meetodiks. Nii tekkis empiirilise psühholoogia raamides introspektiivne kontseptsioon teadvusest kui erilisest endasse suletud ja iseennast peegeldavast sisemaailmast.

Locke'i sensualistlikke ideid arendas Prantsusmaal edasi C o n d i l l a c (1715-1780), kes andis Locke'i sensualismile radikaalse iseloomu. Condillac, samuti kui D i d e r o t (kes avaldab oma psühholoogilise traktaadi iseloomuliku tiitliga - "Inimese füsioloogia"), H e l v e t i u s , L a m e t t r i e , R o b i n e t ja teised prantsuse materialistid hülgab L o c k e 'i "reflekssi" või "sisemise meele" kui aistimisest sõltumatu tunnetusallika.

Saksamaal esindab sensualistlikku materialismi F e u e r b a c h , kes rikastas seda uute motiividega, mis ammutati saksa klassikalisest idealistlikust filosoofiast.

Teine kahest inglise sensualistliku materialismi põhiprintsibist, mille nimetasime atomismi printsibiiks, realiseerus psühholoogias konkreetselt assotsiatsioonõpetuses. Psühholoogias üheks võimsamaks osutunud voolu - assotsiatsi-

ooniteooria - rajajaiks on H u m e ja H a r t l e y. Hartley rajas assotsiatsiooniteooria materialismi baasil. Tema õpilane ja õpetuse jätkaja P r i e s t l e y (1733-1804) kuulutas kõik psüühilised nähtused sõltuvaiks aju vibratsioonidest. Eitades printsiipiaalset erinevust psüühiliste ning füsioloogiliste nähtuste vahel, käsitleb Priestley psühholoogiat füsioloogia osana. Assotsiatiivse psühholoogia ideid arendas edasi eriti H u m e, kuid mitte enam materialistlikul, vaid fenomenalistlikul alusel. Mõju, mida H u m e avaldas eriti inglise filosoofia edaspidisele arengule, soodustas väga tugevasti assotsiatiivse psühholoogia levikut.

N e w t o n i mehhaanika ja gravitatsiooniseaduse kaheldamatu mõju all võtab Hume põhiprintsiibina tarvitusele assotsiatsiooni kui kujutluste iselaadse külgetõmbe, mis loob nende vahel välised mehhaanilised seosed. Kõik keerukad teadvuse moodustised, kaasa arvatud "minateadvus" ja välismaailma objektid, on H u m e ' i l e vaid "kujutluste kimbud", mis on omavahel ühendatud väliste sidemete - assotsiatsioonidega. Assotsiatsiooniseadused seletavad kujutluste liikumise, psüühiliste protsesside voolamise ja kõigi teadvuse keerukate moodustiste tekkimise elementidest.

Nii on ka assotsiatiivses psühholoogias vastamisi kaks põhisuunda: materialistlik suund, mis seob psüühilised protsessid füsioloogilistega või koguni taandab neiks, ja subjektiiv-idealistic suund, mis taandab kõik subjektiivsete kujutluspiltide assotsiatsioonideks. Need kaks suunda on mõlemad mehhanistlikud. Assotsiatsioonistlik suund osutus 19. saj. keskel psühholoogiateaduses kujunenud vooludest kõige võimsamaks.

Juhtides tähelepanu Euroopas 17. ja 18. saj. vahetusel toimunud sotsiaalsete nihete tähtsusele teaduse arengus, isoleerustab E n g e l s seda aega kui teadmiste teaduseks muutumise perioodi ("teadmistest sai teadus ja teadused täiusatusid, s.t. nad seostusid ühelt poolt filosoofiaga ja teiselt poolt praktikaga"¹). Seda, mis Engels antud lauses ütles matemaatika, astronoomia, füüsika, keemia ja geoloogia kohta, ei või täielikult üle kanda psühholoogiale. 18. saj. ei olnud

I Маркс и Энгельс. Соч. Т. II, 1929, стр. 349.

psühholoogia veel lõplikult kujunenud tõeliseks, iseseisvaks teaduseks. Kuid sel ajal loodi tegelikult ka psühholoogia filosoofilised alused, millele hiljem, 19. saj. keskel rajati psühholoogiateadus. Nüüdisaegse teadvuse mõiste kujundab esmakordselt Descartes paralleelselt refleksi mõistega. Locke annab sellele mõistele empiristliku interpretatsiooni (refleksiooni mõistes). Selles tähenduses kasutati teadvuse mõistet eksperimentaalpsühholoogia tekkeperioodil kui ka tema arenemise esimestel astmetel. Psühholoogia ja füsioloogia seostamine ja aistingute probleemi tõstatamine inglise ja prantsuse materialistide poolt oli eelduseks, et psühholoogiateadus 19. sajandi esimesel poolel lähtus meelegaorganite uurimisest. Descartes ja Spinoza panevad aluse uuele, afektide psühholoogiale, mis mõjutas isegi James-Lange'i emotsiooniteooriat. Samal perioodil kujunes inglise empiristidel Hartley, Priestley ja hiljem Hume'il ilmselt Newtoni mehhaanika mõjul peamine selgitav printsiip, nimelt assotsiatsiooni-printsiip, millega 19. saj. psühholoogiateadus opereeris. Sellal pani Leibniz oma apertseptsioonimõistega (mille hiljem võttis omaks Wundt) aluse seisukohtadele, millest lähtudes 19. saj. psühholoogiateaduses peeti võitlust mehhanistliku assotsiatsiooni-printsiibi vastu ja kaitsiti idealistlikult mõistetud aktiivsust.

18. saj. lõpu ja 19. saj. alguse saksa idealistlik filosoofia ei avaldanud psühholoogia arengule mingit märgatavat mõju.

Saksa 19. saj. alguse idealistidest on sageli Kant esile tõstetud. Kuid Kant ise puudutas ainult möödaminnes mõningaid psühholoogia eriküsimusi (näiteks temperamendiprobleemi oma "Antropoloogias"). Ta astus "transtsendentaalse idealismi" seisukohalt traditsioonilise "ratsionaalse psühholoogia" vastu ja olles mõjutatud üldiselt viljatust saksa võimetepsühholoogiast (mille peaesindajat Tette-

s i t ta väga hinas) suhtus Kant äärmiselt skeptiliselt psühholoogia kui teaduse võimalikkusesse. Tema subjektiivse idealismi mõju avaldub selgesti esimestes meelegaorganite psühhofüsioloogilistes uurimustes aistingute käsitlemise osas (J o h a n n e s M ü l l e r , H e l m h o l t z). Kuid psühholoogia kui teadus arenes mitte Kanti ideede mõjul, vaid neile vastupidiselt.

19. saj. alguse filosoofidest - perioodil enne psühholoogia kui teaduse kujunemist - osutas kõige suuremat tähelepanu psühholoogia probleemidele H e r b a r t , kes seisis idealismist pisut kaugemal. H e r b a r t püüdis pedagoogikat kui teadust rajada psühholoogiale, tahtes viimast muuta "kujutluste mehhaanikaks". Ta võttis terava kriitika alla võimetepsühholoogia, mida enne teda arendasid inglise assotsiatsioonõpetuse esindajad ja püüdis psühholoogiasse tuua matemaatilise analüüsi meetodit.

Katse muuta psühholoogia kui "kujutluste mehhaanika" distsipliiniks, mis analoogiliselt N e w t o n i mehhaanikale opereerib matemaatiliste meetoditega, ei lõppenud Herbartil edukalt ja ei võinudki edukalt lõppeda, sest oma matemaatilise analüüsi juures ta lähtus vähepehjemdatud spekulatiivsest konstruktsioonist. Selleks, et matemaatilise analüüsi rakendamine oleks võinud anda psühholoogias tulemusi ja omandada tõeliselt teadusliku mõtte, olid vajalikud konkreetsed uurimused, nagu need peatselt algasid psühhofüüsika ja psühhofüsioloogia alal.

Võttes kokku seda, mida andis 18. saj., mille "kõrgpunktiks" teaduses sai materialism, kirjutab E n g e l s :
"Võitlus ristiusu abstraktse subjektivismi vastu tõrjus 18. saj. filosoofia vastupidisele ühekülgsusele; subjektiivsusele vastandati objektiivsus, vaimule - loodus, spiritualismile - materialism, abstraktsele üksikule - abstraktne üldine, substantants ... Niisiis 18. saj. ei lahendanud suurt vastuolu substantantsi ja subjekti, looduse ja vaimu, vabaduse ja paratamatuse vahel, mis on huvitanud inimkonda iidsetest aegadest peale ja on täitnud ajalugu oma arenguga; aga see sa-"

jand vastandas teineteisele vastuolu mõlemad pooled nende teravuses ja täielikus arenduses ja näitas, et selle vastuolu lahendamine on vajalik".

Seda vastuolu ei lahendanud ega võinudki lahendada saksa idealistlik 18. saj. lõpu ja 19. saj. alguse filosoofia. See filosoofia ei suutnud luua ka psühholoogiale uusi filosoofilisi aluseid. 1844.-1845. aastail pannakse M a r x i poolt alus mitte ainult üldisele teaduslikule metodoloogiale ja terviklikule maailmavaatele, vaid uus alus ka spetsiaalselt psühholoogia kujundamiseks, mis oleks "tõesti sisukas ja reaalne teadus".¹ Juba enne "Püha perekonna" (1845) ilmumist tehtud visandites ja uurimustes, millel on otsene seos psühholoogiaga ning seega tema suhtes erilise tähtsusega, ja enne "Saksa ideoloogia" ilmumist (1846.-1847), milles analüüsitakse ja kritiseeritakse Hegeli-järgset ja Feuerbachi filosoofiat, formuleerisid M a r x ja E n g e l s rea seisukohti, mis rajasid psühholoogiale uue aluse. Aastal 1859, s.t. sellal, kui ilmus F e c h n e r i "Psühholoogilised elemendid", mida tavaliselt loetakse psühholoogia kui eksperimentaalse teaduse alguseks, ilmus M a r x i teos "Poliitilise ökonomia kriitikast", mille eessõnas Marx klassikalise selgusega formuleeris oma maailmavaate alused, nende hulgas ka õpetuse teadvuse ja olemise vastastikusest sõltuvusest. Kuid õpetlased, kes toovad 19. saj. keskel psühholoogiasse eksperimentaalse meetodi ja kujundavad ta iseseisvaks eksperimentaalseks distsipliiniks, ei hinda sellal tekkiva uue maailmavaate ideid. Psühholoogia, mida nad kujundasid, hakkas paratamatult arenema vastuolus uue, teadusliku marksistliku metodoloogia alustega. Kõik, mis marksismi klassikud tegid sel perioodil uue, tõeliselt teadusliku psühholoogia rajamiseks, jäi siiski tähelepanematuks, leides ligi sada aastat hiljem edasiarendamist nõukogude psühholoogias.

¹ Маркс и Энгельс. Соч. Т. III, 1929, стр. 629.

Psühholoogia kujunemine eksperimentaal- seks teaduseks.

Üleminek teadmiselt teadusele, mis mitmel alal toimus 18. saj., mõnedel aladel aga, näiteks mehhaanikas, juba 17. saj., toimus psühholoogias 19. saj. keskel. Alles selleks ajaks kujunesid mitmesugused psühholoogia-alased teadmised iseseisvaks teaduseks, mis on varustatud oma ainele vastava spetsiifilise uurimismeetodiga ja millel on oma süsteem, s.t. oma uurimisobjektisse puutuvate teadmiste kujundamise spetsiifiline loogika.

Metodoloogilised eeldused psühholoogia arenemisele teaduseks said alguse neist empiirilise filosoofia vooludest, mis nõudsid, et psüühiliste ja ka kõigi teiste nähtuste tunnetamise alal mindaks spekulatsioonilt üle kogemuslikule teadmisele, nagu see oli toimunud loodusteaduses füüsikaliste nähtuste tunnetamise alal. Eriti märgatavat osa etendas selles üleminekus psühholoogia empiirilise suuna materialistlik tiib, mis sidus psüühilised protsessid füsioloogilistega.

Selleks aga, et psühholoogia võiks kujuneda enam-vähem põhjendatud teadmistest ja vaadetest teaduseks, oli veel vaja nende teadusalade vastavat taset, millele psühholoogia tugineb, ja ka vastavaid uurimismeetodeid. Need eeldused psühholoogia arenguks loodi füsioloogide töödega 19. saj. esimesel poolel.

Eeldused teadusliku psühholoogia kujunemiseks tulenesid mõnedest tähtsatest närvisüsteemi füsioloogia alastest avastustest (C h a r l e s B e l l osutas sensoorsete ja mootorsete närvide olemasolule ja avastas juhtivuse põhiseadused (1811)¹. M ü l l e r , D u B o i s - R a y m o n d ja H e l m h o l t z mõõtsid närvierutuse liikumist), oli ilmunud terve rida kapitaalset teoseid, milles käsitleti tundlikkuse üldisi seaduspärasusi ja spetsiaalselt mit-

¹ Charles Bell on muuseas ka tähelepanuväärt traktaadi autoriks väljendusliigutustest.

mesuguste meeleorganite tööd (J o h a n n e s M ü l l e r i ja W e b e r i tööd, Y o u n g i , H e l m - h o l t z i ja H e r i n g i tööd nägemisest, H e l m - h o l t z i tööd kuulmisest jne.). Olles pühendatud meeleorganite füsioloogiale, s.t. tundlikkuse mitmesugustele liikidele, ulatusid need tööd juba seesmise paratamatuse tõttu aistingute psühhofüsioloogia piirkonda.

Eriline tähtsus eksperimentaalse psühholoogia arengus on W e b e r i uurimustel ärrituse juurdekasvu ja aistingu suhte küsimuses. Neid uurimusi jätkas, üldistas ja töötas matemaatiliselt läbi F e c h n e r (vt. allpool). Selle tööga pandi alus eksperimentaalse psühhofüüsilise uurimise uuele spetsiaalsele alale.

Kõigi nende uurimuste resultaadid ühendas, arendas osalt edasi ja süstematiseeris psühholoogia plaanis W u n d t oma "Füsioloogilise psühholoogia alustes" (1874). Ta kogus kokku füsioloogide poolt väljatöötatud meetodid ja töötas need ümber psühholoogilise uurimise eesmärkidel.

1861.a. konstrueeris W u n d t esimese elementaarse aparadi spetsiaalselt eksperimentaalpsühholoogiliste uurimiste tarvis. 1879.a. organiseeris ta Leipzigi füsioloogilise psühholoogia laboratooriumi, mis kaheksakümne aastate lõpul organiseeriti eksperimentaalse psühholoogia instituudiks. Wundti ja tema arvuka õpilaspere esimesed eksperimentaalsed tööd olid pühendatud aistingute psühhofüsioloogiale, lihtsate liigutusreaktsioonide kiirusele, väljendusliigutustele jne. Kõik need esimesed tööd olid seega keskendatud elementaarsetele psühhofüsioloogilistele protsessidele. Nad kuulusid tervenisti veel sellesse, mida Wundt ise nimetas f ü s i o l o o g i l i s e k s p s ü h h o l o o g i a k s . Kuid peagi hakkas eksperiment, mille peamine psühholoogiase algas just nagu füsioloogia ja psühholoogia piirimail toimuvaist elementaarsetest protsessidest, samm-sammult tungima ka kesksete psühholoogiliste probleemide uurimisse. Eksperimentaalse psühholoogia laboratooriume hakatakse asutama maailma kõigis maades. Märkatavalt hakkas eksperimentaalne psühholoogia

arenema Ameerika Ühendriikides, kus selle pioneeriks oli
T i t c h e n e r .

Eksperimentaalne töö hakkas kiiresti laienema ja süvenema. Psühholoogia muutus iseseisvaks, tunduval määral eksperimentaalseks teaduseks, mis üha rangemate meetoditega hakkas kindlaks tegema uusi fakte ja avastama uusi seaduspärasusi. Neist aegadest peale on mõnede aastakümnete kestel märgatavalt kasvanud faktiline eksperimentaalne materjal, mida psühholoogia käsutab. Meetodid, mille järgi ta töötab, on muutunud mitmekülgsemaks ja täpsemaks; teaduse ilme on tunduvalt muutunud. Eksperimendi juurdumine andis psühholoogiale mitte ainult uue väga võimsa teadusliku uurimise meetodi, vaid püstitas üldse küsimuse psühholoogilisest uurimismeetodist tervikuna uut moodi; esitati uued teaduslikkuse nõuded ja kriteeriumid igasuguse katselise uurimise kohta psühholoogias. Seepärast just etendaski eksperimentaalse meetodi rakendamine nii suurt, võiks ütelda otsustavat osa psühholoogia kui iseseisva teaduse kujunemises.

Koos eksperimentaalse meetodi tungimisega psühholoogiasse etendas suurt osa tema arengus evolutsiooniprintsiibi rakendamine.

Kaasaegse bioloogia evolutsiooniteoorial oli psühholoogias kaks osa: esiteks tõi see teooria psüühiliste nähtuste uurimisse uue, väga viljaka seisukoha, mis sidus psüühika ja selle arengu uurimise mitte ainult füsioloogiliste mehhanismidega, vaid ka organismide arenemisega nende kohanemisprotsessis keskkonnaga. Juba 19. saj. keskel kujundas S p e n c e r oma psühholoogiasüsteemi lähtudes bioloogilisest adaptatsioonist. Psüühiliste nähtuste uurimisel hakati kasutama bioloogilise analüüsi printsiipe. Psüühilisi funktsioone hakati käsitlema nüüd kui kohandumisnähtusi, lähtudes seejuures osast või funktsioonist, mida need organismi elus täidavad. Bioloogiline seisukoht psüühiliste nähtuste käsitlemisel levis edaspidi tunduvalt. Muutudes üldiseks kontseptsiooniks, mis ei piirdu fülogeneesiga, paljastas see seisukoht peatselt oma Ahhilleuse kannal - nähti, et see tee viis inimese psühholoogia biologiseerimisele.

Teiseks, levides psühholoogia, soodustas evolutsiooniteooria geneetilise psühholoogia, eeskätt zoopsühholoogia arenemist. Vabanedes antropomorfismist seoses mitmete silmapaistvate tööde (Loebi, Lleyd-Morgani, Hobhouse'i, Jenningsi, Thorndike'i jt.) ilmumisega, astub zoopsühholoogia möödunud sajandi lõpul objektiivse teadusliku uurimise teele. Võrdleva fülogeneetilise psühholoogia alastest (zoopsühholoogilistest) uurimustest tekivad uued üldpsühholoogia voolud, esmajärjekorras käitumispsühholoogia. Käesoleval ajal on zoopsühholoogia üks kõige intensiivsemalt uuritavaid psühholoogia harusid. Uuemad sellealased tööd heidavad eredat valgust inimesele eelnenud psühika arengujärkudele fülogeneesis.

Arenguprintsiibi tungimine psühholoogiasse pidi stimuleerima ka psühholoogilisi uurimusi ontogeneesi plaanis. 19. sajandi teisel poolel algab ka selle geneetilise psühholoogia haru - lapsepsühholoogia - intensiivne arenemine. 1877.a. publitseerib Darwin "Ühe lapse biograafilise skitsi" ("A biographical sketch of an infant"). Peaaegu samal ajal ilmuvad Taine'i, Eggeri jt. tööd. A.1882, peatselt pärast neid teaduslikke laste vaatlusele pühendatud visandlikke päevikuid ilmub Preyeri töö "Lapse hing" ("Die Seele des Kindes"), kus lapse vaatlust palju laiemas ja süstemaatilisemas plaanis jätkatakse.

Preyerile ilmus järglasi paljudes maades. Huvi lapsepsühholoogia vastu muutus üldiseks ja omandas internatsionaalse iseloomu. Paljudes maades tekkisid spetsiaalsed uurimisinstituudid. Hakkasid ilmuma lapsepsühholoogiale pühendatud spetsiaalajakirjad ja ilmus hulk lapsepsühholoogilisi uurimusi. Iga enam-vähem suurema psühholoogilise kooli esindajad hakkavad omistama suuremat tähelepanu lapsepsühholoogiale, milles hakkavad peegelduma kõik psühholoogilise mõtte voolud.

Eksperimentaalse psühholoogia arengu ja mitmesuguste geneetilise psühholoogia harude õitselepuhkemise kõrval tu-

leb märkida üht fakti, millel on psühholoogia ajaloos ja teaduslikus uurimises suur tähtsus. Nimelt hakkasid arenema mitmesugused niinimetatud rakenduspsühholoogia spetsiaalalad, mis püüavad lahendada praktikas tekkivaid küsimusi, toetudes teadusliku, eriti eksperimentaalse uurimise tulemustele. Psühholoogia leiab laialt rakendamist kasvatuses ja õpetamises, meditsiinis, kohtualal, majanduses, sõjaasjanduses, kunstis jne.

Psühholoogia metodoloogiliste aluste kriis.

Psühholoogia kujunemine iseseisvaks eksperimentaalseks teaduseks toimub kahe ajalooperioodi piiril: uue aja teise perioodi viimastel aastatel (Prantsuse 18. saj. revolutsioonist Pariisi Kommünini) ja kolmanda perioodi esimestel aastatel (Pariisi Kommünist Esimese maailmasõja lõpuni ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduni Venemaal). Oma juurtega ulatub aga psühholoogia kujunemine eelnevasse perioodi. Eksperimentaalse psühhofüüsilise uurimise metoodika - üks kahest uue psühholoogiateaduse põhiosast - kujunes närvisüsteemi ja meeleorganite füsioloogia alaste teaduslike saavutuste alusel 19. saj. esimesel poolel. Oma filosoofilised printsiibid omandas ta aga 18. saj. teadusest. Nimelt juba siis (vt. ülal) olid kujundatud tema põhimõisted ja selgitavad printsiibid.

Psühholoogia, mis 19. saj. keskelt kujunes iseseisvaks teaduseks, oli oma filosoofiliste aluste poolest veel 18. saj. teadus. Tema metodoloogilisi aluseid ei määranud Fechner'ega Wundt - eklektikud ja epigoonid filosoofias - vaid 17. ja 18. sajandi suured filosoofid. Psühholoogia kui eksperimentaalse distsipliini kujunemine toimus juba Wundt'i ajal psühholoogia filosoofiliste aluste küpseva kriisi tingimustes. Seepärast tuleb juba algusest peale kummutada

laialt levinud seisukoht, mille järgi F e c h n e r i ja W u n d t i eksperimentaalset füsioloogilist psühholoogiat loetakse psühholoogia arenemise kulminatsioonipunktiks, millele lähenedes ta läks tõusuteed ja millest alates ta sattus kriisiseisukorda ja hakkas manduma. Eksperimentaalse meetodi juurdumine psühholoogias ja viimase kujunemine eriliseks eksperimentaalseks distsipliiniks on kaheldamatult oluliseks etapiks psühholoogiateaduse arengus. Kuid uus teadus ei tekkinud hoobilt. See on pikk ja veel mitte lõppenud protsess. Selles tuleb eristada kolme kõrgpunkti: esimene neist oli 18. saj. või murrangperioodil 17. - 18. saj. vahetusel, mille Engels tõstis esile kogu teaduse ajaloo suhtes; teine periood oli eksperimentaalse füsioloogilise psühholoogia kujunemine 19. saj. keskel; kolmas on aeg, mil lõplikult kujuneb psühholoogiateaduse süsteem, millel on oma täiuslik uurimismetoodika ja uus, tõeliselt teaduslik metodoloogia. Selle uue ehitise esimesed kivid pani kohale M a r x oma nooreea töödega.

Psühholoogia arengu teisele perioodile on iseloomulik suurte originaalsete süsteemide puudumine võrreldes nendega, mida andis 18. saj. või 19. saj. algus; sel perioodil allutati psühholoogia sellistele konstruktsioonidele, nagu W u n d t i eklektiline "induktiivne metafüüsika", J a m e s i pragmatistlik filosoofia või M a c h i ja A v e n a r i u s e empiriokrititsism. Ühtlasi kasvas sel perioodil idealistlikelt seisukohtadelt peetav võitlus stiihiliselt materialistlike tendentside, sensualistlike ja mehhanistlike printsiipide vastu, mille alusel eksperimentaalne füsioloogiline psühholoogia esialgu kujundati. Perioodi lõpuks viib see võitlus psühholoogia avaliku kriisini. Koos sellega toimub spetsiaalsete eksperimentaalsete uurimuste edasine arenemine ja uurimistehnika täiustumine. Eksperimentaalse uurimise arenemine kuulub põhiliselt sellesse perioodi. Eelneval perioodil toimus ainult psühhofüüsika ja psühhofüsioloogia või füsioloogilise psühholoogia tekkimine. Psühhofüsioloogia raamidest väljuv uurimise areng, mis algas E b b i n g h a u s i tööga mälu kohta (1885), Georg M ü l-

l e r i uurimusega mälu ja tähelepanu kohta ja teiste uurimustega, kuulub peamiselt 19. saj. lõppu (80. ja 90. aastad). Samasse perioodi kuulub zoopsühholoogia areng (T h o r n d i k e ' i klassikaline töö ilmus a. 1898). Eriti silmapaistev lapsepsühholoogia areng, mis algas P r e y e r i teosega (1882), kuulub hilisemasse aega (William S t e r n i töö "Psychologie der frühen Kindheit", a. 1914, G r o o s i, B ü h l e r i jt. tööd järgnevail aastail).

Teadusena kujunev f ü s i o l o o g i l i n e e k s p e r i m e n t a a l n e p s ü h h o l o o g i a oli põhiliste enam-vähem progressiivsete metodoloogiliste printsiipide ja filosoofiliste traditsioonide poolest oma tekke-momendil veel 18. saj. teadus. Selle kohta kirjutab E n - g e l s, et 18. saj. teadus vastandas ühele ühekülgsele teise (subjektiivsusele - objektiivsuse, vaimule - looduse, spiritualismile - materialismi, abstraktsele üksikule - üldise) ega lahendanud neid vasturääkivusi; nende ületamine aga oli vajalik, sest 18. saj. vastandas mõlemad vasturääki-vuse pooled kogu nende teravuses ja täiuses.¹

Võitlus metodoloogiliste printsiipide vastu, millele esialgu rajati eksperimentaalne psühholoogia, algas juba 20. saj. lävel. See võitlus kulges paljudel aladel ja seisnes kõigjal äärmuslike seisukohtade vastandamises. Algul füsioloogilises psühholoogias valitsevale s e n s u a - l i s m i l e selle mitmesugustes tõlgendustes vastandatakse r a t s i o n a l i s m (Würtzburgi kooli "puhta mõtlemise" psühholoogia ja B i n e t ' psühholoogia; siin on jälle D e s c a r t e s L o c k e ' i vastu); mehhanistlikule atomismile psühholoogias - assotsiatsioonismile - vastandatakse mitut liiki terviklus (Berliini, Leipzigi jt. koolkondade tervikluspühholoogia) ja aktiivsuse printsiip (Wundtil "apertseptsioon", "loov süntees", see tähendab, et D e s c a r t e s on L e i b n i z i vastu); füsioloogilisele (psühhofüsioloogiale) või bioloogilisele n a - t u r a l i s m i l e (D a r w i n, S p e n c e r)

¹ Маркс и Энгельс, Соч. Т. II, 1929, lk. 369.

vastandatakse mitmesugused s p i r i t u a l i s t l i k u "vaimuteadusliku psühholoogia" ja idealistliku "sotsiaalpsühholoogia" (prantsuse sotsioloogiline kool psühholoogias) mitmesugused vormid. Edaspidi kerkisid uued vasturääkivused: sensualistlikule ja ratsionalistlikule i n t e l l e k t u a l i s m i l e vastandati mitmesugused i r r a t s i o n a l i s m i vormid; mõistusele, mida jumaldas Prantsuse 18. sajandi revolutsioon, vastandati tumedad, hinge sügavusest tulevad tungid, instinktid. Lõpuks puhkeb võitlus kartesianistliku teadvuse mõiste kõige progressiivsemate tunnuste vastu, kaasa arvatud s e l g e ja t ä p n e teadmine. Ühelt poolt tõstetakse selle vastu esile Leipzigi kooli psühholoogia difuusne tundepärane "elamus" (B ö h m e ja s a k s a m ü s t i k u d D e s c a r t e s ' i vastu), teiselt poolt astuvad esile mitmesugused alateadvuse psühholoogia teisendid (F r e u d i psühhoanalüüs jne.). Lõpuks ilmub käitumispsühholoogia, mis hülgab mitte ainult spetsiifilise teadvuse mõiste, vaid psüühika tervikuna, viies sellega kriisi äärmiste piirideni. "Masinimiseses" (L'homme machine") püüab L a m e t t r i e ületada kõik inimvaimu vastuolud ja kaotab vaimu üldse (refleksid t e a d v u s e vastu, D e s c a r t e s D e s c a r t e s ' i vastu).

See võitlus oli oma põhitendentsidelt ideoloogiline võitlus, kuid nende konkreetsete vormide lähtekohad, mida selles võitluses rakendati psühholoogilise uurimise praktikas, tingisid vasturääkivusi, mis ilmsid samm-sammult avastatud konkreetse faktilise materjali ja selle kogumise metodoloogiliste aluste vahel.

Välismaises psühholoogias kestab võitlus kõigis neis suundades edasi kuni tänapäevani. Selle võitluse erinevatel perioodidel valitsevad erinevad motiivid. Eeskätt tuleb siin eristada kaks p e r i o o d i: 1) sajandi algusest 1918. a a s t a n i (esimese imperialistliku sõja lõpuni ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini Venemaal), 2) sellele järgnev periood. Neist teisel perioodil jõuab kodanlik psühholoogia avaliku kriisini, mida eelnev periood alles ette valmistas. Aga juba esimesel perioodil kujunevad paljud suu-

nad, mis hiljem muutuvad valitsevateks, nagu B e r g s o -
n i irratsionaalne intuiitivism, F r e u d i psühhoanalüüs,
D i l t h e y vaimuteaduslik psühholoogia jt. Seda perioodi
iseloomustavad peamiselt suunad, mis peavad võitlust sensua-
lismi ja osalt assotsiatiivse psühholoogia mehhanistliku ato-
mismi vastu. Need suunad olid esimesel perioodil psühholoo-
gias valitsevateks (S p e n c e r ja B a i n Inglismaal,
T a i n e ja R i b o t, Prantsusmaal, E b b i n g -
h a u s , M ü l l e r ja Z i e h e n Saksamaal,
T r o i t s k i Venemaal). Sel perioodil valitses veel
r a t s i o n a l i s t l i k u idealismi tendents. Tei-
sel perioodil, sõjajärgseil aastail, mis kujunevad psühho-
loogia terava kriisi aastaks, pääsevad üha suuremal määral
valitsema irratsionalistlikud, müstilised tendentsid.

Antisensualistlikud tendentsid avalduvad psühholoogias
algul mõtlemisprobleemi püstitamisel - kõige peenemal kujul
B i n e t juures Prantsusmaal, M o o r e ' i ja E v e -
l i n g i juures Inglismaal ja kõige teravamalt idealist-
likul kujul Saksamaal Würzburgi kooli esindajatel, kes olid
skolastilise filosoofia platonistliku idealismi ja "realismi
taaselustaja" H u s s e r l i idealistliku filosoofia
otsese mõju all. Würzburgi kool rajab mõtlemise psühholoo-
gia "eksperimentaalsele enesevaatlusele". Tema põhieesmär-
giks on näidata, et mõtlemine on oma alustelt puhtvaimne akt,
mis ei ole aistinguteks redutseeritav ja on sõltumatu mee-
lis-kaemuslikest kujunditest; mõtlemise tuumaks on "intent-
sioon" (suundumus) ideaalsele objektile, peamiseks sisuks
aga - otsene suhete "haaramine". Niisiis taaselustavad
würzburglased "eksperimentaalse psühholoogia" raamides rat-
sionalistliku filosoofia ideid, nende vastased aga - empi-
ristliku filosoofia printsiipe. Seejuures kuulusid mõlemad
suunad nende antagonismist hoolimata siiski kokku, sest neil
oli ühine metafüüsiline hoiak mõtlemise ja aistimise vahe-
korra küsimuses. Sensualistlik psühholoogia on vulgaarse
empirismi seisukohal, kus puudub üleminek aistingutelt mõt-
lemisele. Selle tõttu tuli siin kas üldse eitada mõtlemise
kvalitatiivset omapära, viia mõtlemine aistingute alla, või

vaadelda mõtlemist aistimisest eraldi. Mõtlemisprobleemi seadmine psühholoogilise uurimise plaanis sel alusel pidi paratamatult viima ratsionalistliku mõtlemise vastandamise- ni aistimisele ja üldse meelelisele tunnetusele.

Kohe pärast võitluse puhkemist sensualistliku printsii- bi vastu algas võitlus ka assotsiatiivse psühholoogia mehha- nistliku atomistliku printsii- bi vastu ja "elementide psühho- loogia" tendentside vastu. Need tendentsid väljendasid meh- hanistliku loodusteaduse püüet lahutada kõik keerukad tead- vuse moodustised elementideks ja vaadelda neid kohesiooni tulemustena, elementide assotsiatsioonidena. Juba W u n d t püüdis arvestada terviku kvalitatiivset iseärasust elementide suhtes, võttes tarvitusele apertseptsiooni ja loomingulise sünteesi mõisted, kusjuures ta vastandas neile lihtsa, välise assotsiatsiooni. Sellele uuendusele sundisid W u n d t i eksperimentaalsed faktid. Nii näitasid juba esimesed psühholoogilised tööd kuulmisaistingute alal, nimelt S t u m p f i (1883) uurimused, et toonid moodusta- vad kokku sulades, aga mitte ainult väliselt assotsieerudes mitmesuguseid terviklikke struktuure, millel on uued spetsiifilised kvaliteedid, mis ei ole redutseeritavad neisse kuuluvate elementide kvaliteetideks. Hiljem tõestas seda- sama nägemisaistingute alal E h r e n f e l s (1890), kes võttis esimesena tarvitusele selle terviku uue spetsiifilise kvaliteedi määramiseks termini "Gestaltqualität" (kujukvaliteet). Edaspidised uurimused muusikaliste toonide ta- jumisest ja rida teisi uurimusi selgitasid ulatusliku fakti- lise materjali, mis ei mahtunud enam elementide psühholoogia raamidesse ja sundisid astuma selle piiridest välja. Algul toimus mehhanistliku elementide psühholoogia piiride ületa- mine peamiselt sel teel, et assotsiatsioonide mehhanismile vastandati mitmesugused "loomingulise sünteesi" vormid, nagu vaimse aktiivsuse avaldused (W u n d t), "teadvuse siirde- seisundid" (J a m e s) jms. Sõjajärgsel perioodil lahendati küsimust terviklikest kujunditest, mis pole redutseeritavad elementide summaks, lähtudes juba tunduvalt teistsugustest struktuuraalse formalismi (gestaltpsühholoogia) ja irratsio-

nalistliku kompleksuse (Leipzigis kool) seisukohtadest.

Võitlus assotsiatsiooni kui eksperimentaalpsühholoogia põhilise selgitava printsiibi vastu väljendus veel teises väga iseloomulikus tendentsis - loobuda üldse seletamast keerukamaid mõtestatud ("vaimseid") psüühilisi nähtusi ja piirduda nende vormide kirjeldamisega (Dilthey "kirjeldav psühholoogia"). Kuid ka need tendentsid (nad olid märgatavad Wundtil juba siis, kui ta filosoofilisele psühholoogiale vastandas ajaloolise rahvaste psühholoogia (historische Völkerpsychologie), milles ta uuris kõrgemaid vaimseid moodustisi, nagu keel, mõtlemine jne.) astuvad esiplaanile juba järgnevail, sõjajärgseil aastail, kriisiperioodil.

Esimese maailmasõja lõpule järgnevail aastail omandas kriis teravad vormid. Niisama nagu kriis füüsikas, matemaatikas jne., millest Lenin oma "Materialismis ja empiriokrititsismis" kirjutab, oli see metodoloogiline kriis, mis on seotud ideoloogilise võitlusega teaduse metodoloogiliste aluste pärast. Varisesid kokku metodoloogilised alused, millele eksperimentaalpsühholoogia oli esialgu rajatud. Üha enam hakkab psühholoogias levima loobumine mitte ainult eksperimendist, vaid üldse teaduslikust seletusest (Sprangeri "mõistev psühholoogia"). Psühholoogiale tulvab vitalismi, müstitsismi, irratsionalismi laine. Organismi sügavustest pärinev instinkt (Bergson), McDougalli hormé tõrjuvad välja intellekti. Kõrgematelt, ajalooliselt kujunenud teadvuse vormidelt kantakse raskuspunkt eelajaloolistele, primitiivsetele, teadvuse "sügavpsühholoogilistele" alustele, teadvuselt alateadvusele, instinktile. Teadvus surutakse maskeeritud mehhanismi osasse, millel puudub reaalne mõju käitumisele ja mida juhitakse alateadvuslike tungide poolt (Freud). Rööbiti sellega omandab mehhanistlik käsitlus äärmuslikud vormid ja jõuab inimese teadvuse ning psüühika täielikule eitamisele; inimese tegutsemine redutseeritakse alateadlike reflektorsete reaktsioonide kogumiks (käitumispsühholoogia)

Rahvaste psühholoogias, isiksuseteoorias, karakteriõpetuses ja teistes kodanliku psühholoogia suundades muutuvad valitsevaks reaktsioonilised, fatalistlikud rassiteooriad (Kretschmer, Jaensch); lapsepsühholoogias levis laialdaselt pedoloogia, pedagoogilises ja üldse rakenduspsühholoogias - testoloogia.

Psühholoogia kriis avaldus kõige teravamalt sellal, kui kujunes käitumispsühholoogia - Venemaal refleksoloogia, ja Ameerikas biheiviorism. Tõstes psühholoogia objektina esile käitumise, paljastas käitumispsühholoogia erilise teravusega kriisi kogu kaasaegse psühholoogia keskse mõiste - teadvuse - käsitluses.

Vene refleksoloogia (Behterev) kujunes närvitegevuse füsioloogia uurimise alusel. Ameerika biheiviorism (inglisekeelsest sõnast "behavior", mis tähendab "käitumine") kujunes Ameerikas 20. saj. künnisel loomade käitumise uurimisel. Biheiviorismile panid aluse eeskätt Thorndike'i uurimused loomade käitumisest. Tema tööd määrasid uue psühholoogia metoodika ja problemaatika, milles oli kesksel kohal vilumuste probleem. Kontseptsiooni, mis kujunes loomade uurimisel, korraldas metoodiliselt ümber, täpsustas ja kandis üle inimpsüühikale Watson. Uue psühholoogia printsiibid formuleeris Watson oma programmartiklis a. 1912.¹ Neid printsiipe arendas ta edasi oma teoses "Psühholoogia kui teadus käitumisest" (1918). Uue suunaga liitusid mitmed, eeskätt Ameerika psühholoogid Lashley, Hunter, Weiss. Peatselt võis biheiviorism toetuda Pavlovi töödele tingitud refleksidest, mis algasid kohe pärast Thorndike'i uurimusi, kuid neist sõltumatult.

Käesoleval ajal loetakse biheivioristideks suurt arvu ameerika psühholooge, kes kuuluvad kokku vaid seetõttu, et nad tunnistavad psühholoogia objektiks käitumise. Käitu-

¹ Watson. Psychology as the Behaviorist Views. - Psychological Review, v.20, 1913. Vt. artiklit "Необихевиоризм Тольмана" в сборн. Ученые записки кафедры психологии Гос. Пед. ин-та им. Герцена. Л., 1939.

mispsühholoogid (eeskätt T o l m a n) rõhutavad eriti käitumise suunatud, eesmärgilist iseloomu, kavatsuse osa selles.

Kirjanduses on tehtud katset liigitada kaasaegsed biheivioristid kolme rühma: järjekindlad biheivioristid (Watsoni tüüpi), ebajärjekindlad biheivioristid (A l l p o r t jt.) ja biheivioristid, kes tunnustavad käitumise suunatud iseloomu (T o l m a n i tüüpi)¹. Kuid tegelikult võib loendada veel rohkem voolusid. Leidub mitmesuguseid biheiviorismi varjundeid ja vahepealseid seisukohti, mis ligikaudu liituvad empiristliku psühholoogia mehhanistlike suundadega. Seejuures on kujunenud biheiviorismi mehhanistlikul alusel ka idealistlik-teleoloogilised tendentsid. Silmapaistvaks teleoloogilise uusbiheiviorismi esindajaks käesoleval ajal on T o l m a n , kes seostab biheiviorismi geštaltis-miga. Tolmani kontseptsioonil on käesoleval ajal kõige suurem tähtsus. Olles arendanud seda esialgu mitmes eriuurimuses, avaldas ta hiljem suure kokkuvõtliku teose. .

Biheiviorism ei loe psühholoogia aineks teadvust, vaid käitumist. Käitumise all mõistetakse organismi vastusliigutusi keskkonnast tulevaile ärritustele. Välisärritajad, lihtsad või keerukad situatsioonid on stiimulid, vastusliigutused - reaktsioonid. Psühholoogia ülesandeks on kindlaks teha stiimulite ja reaktsioonide vahelisi samatahendulikke suhteid. Erinevalt bioloogilisest psühholoogiast, mis püüdis loomade ja inimese kogu käitumist seletada lähtudes ainult seesmistest, orgaanilistest tendentsidest - instinktides, tungidest - püüab käitumispsühholoogia kui õpetus reaktsioonidest tuletada kogu käitumist välisärritajate toimest.

Teadusliku tunnetuse objektiivsuse realiseerimise eesmärgil lülitab biheiviorism psühholoogiast välja teadvuse ja püüab kujundada mitte enam "psühholoogiat ilma hingeta", vaid psühholoogiat ilma psüühikata.

Teadvuse suhtes on käitumispsühholoogia esindajail ku-

¹ E.C. Tolman. Purposive Behavior in Animals and Men. New-York -London, 1932.

junenud põhiliselt kaks erinevat seisukohta. Ühed neist, nagu algul Watson, ei eita teadvuse olemasolu, kuid hülgavad selle kui teadusliku tunnetuse objekti. Nõnda vastandati psüühika subjektiiv-idealisticlike tunnetuse mõistele mehhanisticlikele käsitlusele. Teine, radikaalsem seisukoht avaldub teadvuse eitamises, õigemini selle taandamises füsioloogilistele protsessidele (L a s h l e y).

Et kõnesolev biheiviorismi seisukoht on seesmiselt vastuoluline, on kerge veenduda. Teadvuse eitamisele ei saa rajada psüühika tunnetamist. Kui biheiviorist eitab katseisikute teadvust sel põhjusel, et ta selle kohta saab informatsiooni ainult enesevaatlusele rajatud andmete põhjal, siis on ta ometi sunnitud uuritava fakti enda tõttu eeldama iseendas neid teadvuse nähtusi (taju, vaatlus, mõtlemine), mida ta teiste juures eitab. W a t s o n ise märgib, et "biheiviorist kasutab oma teaduslikus tegevuses vahendeid, mille olemasolu ta oma objektis ja iseendas eitab". Biheiviorist niisiis lahutab ja jaotab kahe subjekti vahel seda, mis tegelikult kuulub kokku. Lõppkokkuvõttes on ta ometi sunnitud asuma ebakonsekventsele, seesmiselt põhjendamata seisukohale: tunnistama teadvuse olemasolu ja eitama selle uurimise võimalikkust. Biheiviorismi ülalesitatud seisukoht oli tingitud asjaolust, et võitluses teadvusepsühholoogia vastu lähtuti teadvuse kontseptsioonist, mille oli loonud subjektiiv-idealisticlik psühholoogia. Käitumispsühholoogia esindajate kogu argumentatsioon, millega põhjendatakse psüühika väljalülitamist psühholoogiast, seisneb põhiliselt selles, et psüühilised või teadvuse nähtused on printsiipiaalselt ligipääsetavad ainult ühele vaatlejale; nad "ei allu objektiivsele kontrollile, mistõttu nad kunagi ei saa olla teadusliku uurimise objektiks" (Watson). See teadvusepsühholoogivastane argumentatsioon toetub lõpuks teadvuse introspektiivsele käsitlusele.

Selle asemel, et ületada psühholoogias objektiivse teadusliku tunnetuse realiseerimise eesmärgil psüühika introspektiivne käsitlus, heitis käitumispsühholoogia psüühika kõrvale.

Sellisest teadvuse kontseptsioonist lähtudes jõudis käitumispsühholoogia tegevuse kui käitumise mõistmisele. Inimtegevuse uurimine eraldi teadvusest ei tähenda aga mitte ainult teadvuse välistamist psühholoogilise uurimise piirkonnast, vaid ka tegevuse enda ekslikku, mehhanistlikku mõistmist, kuna see taandub reaktsioonide kogumiks.

Tegevuse või käitumise käsitlemine reaktsioonide kogumina muudab aga universaalseks printsibiiks reaktiivsuse: iga tegevusakti kujutletakse kui vastust välisärritajale. Reaktiivsuse kontseptsiooni aluseks on tasakaaluteooria ja väliste mehhaanilise põhjuslikkuse printsiip; väline tõuge rikub tasakaalu, reaktsioon taastab selle. Edaspidiseks tegevuseks on tarvis uut väljastpoolt tulevat tõuget.

Uuemad uurimused sunnivad kahtlema selles, kas isegi alamate loomade käitumine on puhtreaktiivse iseloomuga. Rakendatuna inimtegevusele viib reaktiivsusetooria inimtegevuse ilmsele vasturääkivusele tema kõige põhilisema iseärasusega. Inimest kujutletakse siin ainult keskkonna mõjustuse objektina. Inimene muidugi on ühtlasi ka subjekt, kes ise keskkonda mõjustab, reguleerides neid tingimusi, mis määravad tema tegutsemise. Muutes keskkonda, muutub inimene ise. Selles seisnebki töö iseärasus tema puhtnimlikes vormides. Käitumise määratlemine reaktsioonide kogumiha ei arvesta inimtegevuse eriomadust. Alates inimese teadliku tegevuse eitamisest, jõuab biheiviorism ka inimtegevuse aktiivsuse eitamisele.

Kõrgemate inimtegevuse vormide taandamine elementaarsete reaktsioonide mehhaaniliseks summaks või agregaadiks - refleksideks, kaotab nende kvalitatiivse omapära. See radikaalselt mehhanistlik analüütiline kontseptsioon on ühtlasi ka selgelt avalduva antihistoorigilise iseloomuga. W a t s o n märgib õigesti, et biheivioristlik psühholoogia kasvas otseselt välja loomade käitumise uurimustest. Ta alustab põhjendatult oma "Psühholoogia" esimese väljaande eessõna avaldusega: "Kui ma seda teost kirjutasin, vaatlesin ma inimest kui looma organismi." Koos psüühilise taan-

damisega füüsiliseks taandab käitumispsühholoogia järjekindlalt ka sotsiaalset bioloogiliseks.

Selleks, et õigesti mõista kriisi psühholoogias, mis avaldus käitumispsühholoogia võitluses teadvusepsühholoogia vastu, on teoreetiliselt otsustavaks asjaoluks, et käitumispsühholoogia ja introspektiivne psühholoogia lähtuvad ühest ja samast psüühika või teadvuse käsitlesest. Idealistlik psühholoogia tunnistas reaalsed psüühilised protsessid vaid enesevaatluse subjektiivseteks seisunditeks; biheivioristid ja refleksoloogid aga võtsid täiesti ilma kriitikata omaks vastaste idealistliku kontseptsiooni. Just selletõttu nad ei suutnudki leida psüühika tunnetamises mingit muud teed objektiivse teaduslikkuse realiseerimiseks kui loobumise psüühika tunnetamisest. Sulgedes psüühika teadvuse sisemaailma, lahutasid introspektsionistid psüühika tegevusest. Biheivioristid aga võtsid teadvuse ja tegevuse, seespäidise ja välispäidise teineteisest eraldamist vääramatutõena. Ainult sel alusel oli võimalik lahendada oma ülesannet nii, nagu tegid seda käitumispsühholoogia esindajad: selle asemel, et uurida käitumisest eraldatud teadvust, seadsid nad oma ülesanneks uurida teadvusest eraldatud käitumist.

Niisiis võib ütelda, et ka kriisi see oluline aspekt rajanes teadvusepsühholoogia lähteseisukohtadele, mis valitsesid eksperimentaalpsühholoogias. See oli Descartes'i ja Locke'i introspektiivse teadvusekontseptsiooni kriis, mis sajandite kestel psühholoogias oli valitsenud. Viies psüühika tagasi teadvuse alla, teadvuse aga eneseteadvuse, s.o. psüühika iseendas peegeldumise (refleksiooni) alla, eraldas see kogu psühholoogias traditsiooniliseks muutunud Descartes'i - Locke'i teadvusekontseptsioon inimese teadvuse välismaailmast ja ka inimese enda tema välisest objektiivsest praktilisest tegevusest. Selle tagajärjel eraldati inimese tegevus sellele vastandatud teadvusest, mis redutseeriti refleksideks ja reaktsioonideks. Reaktsioonideks redutseeritud inimtegevus muutub käitumiseks, s.t. mingisugu-

seks reageerimise viisiks; ta üldse lakkab olemast tegevus, sest viimane ei ole mõeldav väljaspool suhtumist objektisse, tegevuse enda produktisse. Käitumine - see on maailmast eraldatud olendi reaktiivsus, kes keskkonna stiimulitele reageerides omaenda tegevusega aktiivselt tegelikkusesse ei lülitu, ei mõjuta ega muuda seda. See on keskkonnaga kohane- nud looma elutegevus, aga mitte inimese töötegevus, mis ku- jundab ümber loodust.

Teadvuse eraldamine praktilisest tegevusest purustas seose inimese ja maailma vahel. Selle tulemusena võttis tead- vuse esemelis-mõtteline sisu inimesest võõrdunud "vaimu" müstifitseeritud vormi.

Sellepärast võib ütelda, et niisama kui käitumispsühho- loogia ei ole midagi muud kui teadvuse introspektiivse kont- septsiooni pahupool, nii on tegevuse käitumisliku kontsept- siooni pahupooleks "vaimupsühholoogia" (S p r a n g e r), milles teadvuse esemelis-mõtteline sisu esineb "vaimuna", müstifitseeritult, olles sõltumatu inimese tegevusest. Just seepärast, et käitumispsühholoogia taandas loodust ümberku- jundava ja kultuuri sünnitava tegevuse reaktsioonide kogumiks, millel pole mõjusat asjalikku iseloomu, astuski idea- alselt antuna esile "vaimu" esemelis-mõtteline sisu.

Nende kontseptsioonide lõppjärelduste välise vastupidi- suse taga peitub nende lähteseisukohtade samasus. Kui Karl B ü h l e r otsib väljapääsu psühholoogia kriisist selles, et ta üht teisega täiendades püüab lepitada käitumispsühho- loogiat ja vaimuteaduslikku psühholoogiat (ja elamuspsühho- loogiat), siis peab ütleva, et nende "süntees" ainult ühen- dab ühe puudused teise puudustega. Tegelikult pole vaja säilitada ei üht ega teist, vaid ületada nad mõlemad nende ühisel alusel. See ühine alus seisneb teadvuse eraldamises praktilisest tegevusest, milles kujuneb nii objektiivne ma- ilm kui ka teadvus ise tema esemelis-mõttelises sisus. Ni- melt siit tuleneb ühelt poolt teadvuse esemelis-mõttelise sisu kui "vaimu" võõrdumine inimese materiaalsest olemusest ja teiselt poolt - tegevuse muutumine käitumiseks, reageeri-

misviisiks. Siia ühisesse sõlme jooksevad kokku niidid, mis ühendavad teadvusepsühholoogia ja käitumispsühholoogia, käitumispsühholoogia ja vaimuteadusliku psühholoogia. Suundades, mis näivad kõige äärmuslikumate antipoodidena, tuleb esile ühine alus. Siin seisnebki kriisi raskuspunkt ja just siit peaks algamagi selle ületamine.

Eriliseks teaduslikuks distsipliiniks kujunemisel lähtus psühholoogia esialgu kõigis oma põhisuundades naturalistlikest seisukohtadest. See oli füsioloogiline või bioloogiline naturalism, mis käsitas inimpsüühikat ja teadust eranditult närvisüsteemi funktsioonina ja orgaanilise bioloogilise arengu saadusena.

Aganipea, kui uus "eksperimentaalne psühholoogia" püüdis siirduda elementaarsetelt psühhofüüsilistelt protsessidelt teadusliku tegevuse keerukamate, mõtestatud vormide uurimisele, pörkas ta juba W u n d t i juures kokku ilmse raskusega uurida ammendavalt neid vorme psühholoogia vahenditega. Hiljem viis see raskus selleni, et füsioloogilisele psühholoogiale vastandati idealistlik "vaimupsühholoogia". Seejuures tunnistati nähtuste s e l e t a m i n e ainult füsioloogilise psühholoogia ülesandeks, mis uurib psühhofüüsilisi, s.t. pigem füsioloogilisi kui puhtpsüühilisi, mõtestatud, "vaimseid" nähtusi. Vaimuteadusliku psühholoogia ülesandeks aga tunnistati nende vormide kirjel-damine, milles vaimsed nähtused on antud, või nende mõistmine ("Mõistev psühholoogia"). Nii ühel kui ka teisel juhul muutusid vaimsed, s.t. mõtestatud, inimese psühholoogiale iseloomulikud psüühilised nähtused faktideks, mille geneesi ei saa põhjuslikult seletada.

Need vaimsed nähtused seostati kultuurivormidega, s.t. ajaloo sisuga, kuid mitte ainult selleks, et inimese teadvuse a j a l o o l i s t geneesi ja arengut seletada, vaid ka selleks, et tunnustada kultuuri sisu v a i m s e t iseloomu, mis avaldub ajaloolises protsessis ning muutub igaveste vaimsete vormide, struktuuride või väärtuste süsteemiks. Selle tagajärjel toimus looduse ja ajaloo,

loodusliku ja vaimse väline vasandamine; see on ühine mõle-
male vaenujalal olevale kontseptsioonile. Selles mõttes võib
jällegi ütelda, et naturalistliku ja "vaimuteadusliku" psüh-
hologia ("geisteswissenschaftliche Psychologie") vahel are-
neva kogu edaspidise konflikti paratamatus peitus naturalist-
liku psühhologia lähtepositsioonides. Selle mehhanistlik
naturalism samuti kui vaimuteadusliku psühhologia idealism
ei võinud tõusta mõtteni inimloomuse ja ajaloo ühtsusest,
selle tõeni, et i n i m e n e on eeskätt l o o d u s -
l i k o l e n d, kuid i n i m e s e l o o m u s i s e
- a j a l o o s a a d u s. Seepärast oli ajaloolise ini-
mese sisu väliselt vastandatud loodusliku inimese psühholoo-
giale.

Omapärase katse mõista inimese teadvuse arengu vorme
sotsiaalaajaloolise arengu saadusena tegi D u r k h e i m i
prantsuse sotsioloogiline kool. Tendents seostada psühho-
loogia sotsiaalsete distsipliinidega ei ole prantsuse teadu-
ses uus. See esineb juba A u g u s t e C o m t e ' i l .
Oma teaduste klassifikatsioonis C o m t e teatavasti ei
jättnud eri kohta psühholoogiale. Tema eitav hoiak psühholoo-
gia kui iseseisva distsipliini suhtes oli peamiselt suunatud
introspektiivse, metafüüsilise psühhologia vastu, mida sel-
lal C o u s i n Prantsusmaal levitas. A. C o m t e vas-
tandas sellele psühholoogiale põhimõtte, et psüühilised
protsessid muutuvad teaduse objektiks ainult sedavõrd, kui-
võrd me neid objektiivse vaatlusega väljastpoolt kindlaks
määrame ja avastame neist väljaspool olevaid nende tekkimise
ning voolamise põhjusi. Oma idee teostamiseks ei leidnud
A. Comte teist teed kui jaotada psühhologia kaheks dist-
sipliiniks. Psüühiliste funktsioonide uurimise ta omistas
1) aju anatoomiale - füsioloogiale, mis uurib nende funktsi-
oonide füsioloogilisi tingimusi ja 2) sotsioloogiale, mis
uurib psüühiliste funktsioonide iseloomu, vastastikuseid
seoseid ja arengut sotsiaalses keskkonnas.

Inimese psüühika sotsiaalse tingitavuse tunnustamine
leidis kajastamist prantsuse psühholoogilises kirjanduses.

Eriti selgelt avalduvad need sotsiaalsed motiivid ühe suurema prantsuse eelneva põlvkonna psühholoogi - R i b o t juures. Prantsuse sotsioloogilise kooli esindajad ja neile lähedased õpetlased (D u r k h e i m , L é v y - B r u h l , B l o n d e l , P i a g e t , H a l b w a c h s ja ka J a n e t) püüdsid seletada inimese teadvuse vorme ühiskondliku arengu saadusena. Paljudes uurimustes nad püüdsid selgitada mälu, mõtlemise, emotsioonide, isiksuse arengu ja tema eneseteadvuse inimlike vormide ühiskondlik-ajaloolist geneesi. Kuid teadvuse sotsiaalse tingitavuse probleem ei leidnud ka prantsuse psühholoogide uurimustes rahuldavat lahendust. Töodes, mis lähtusid D u r k h e i m i sotsioloogilisest kontseptsioonist, mõisteti sotsiaalsust idealistlikult, eraldi inimese reaalseist, ühiskondlikest ning tootmissuhetest ja inimese suhetest loodusega: sotsiaalne, samuti kui kogu maailma objektiivne sisu taandati ühiskondliku teadvuse - ideoloogia alla; sotsiaalsed suhted aga - teadliku suhtlemise alla.

See idealistlikult mõistetud sotsiaalsus vastandati väliselt inimese bioloogilise loomusega. Mõned selle suuna esindajad mõistsid psüühika arengut kui protsessi, milles bioloogiliselt tingitud psüühika primitiivsed vormid tõrjutakse välja sotsialiseeritud psüühika poolt (P i a g e t) . Prantsuse sotsioloogilise kooli esindajad redutseerivad s o t s i a a l s u s e i d e o l o o g i a k s , i d e o l o o g i a aga (ja kollektiivsed kujutlused) samastatakse p s ü h h o l o o g i a g a . Ühiskondlik olemine muutub sotsiaalselt organiseeritud kogemuseks. Sotsiaalse sfäärist, millest need psühholoogid otsivad seletust inimteadvuse geneesile, langeb välja inimese ühiskondlik tegevus, praktika, milles tegelikult inimese teadvus kujuneb. Nii ei suutnud anda päris adekvaatset seletust inimese teadvuse geneesi ja arengu kohta ka see psühholoogia, mis vaatas inimese teadvusele kui ühiskondlik-ajaloolise arengu saadusele.

Psühholoogia, mis aistingute ja hiljem mälu eksperimentaalsetes uurimustes kujunes teaduseks, oli oma valitsevalt

läheseisukohtadelt täiesti intellektualistlik. Keskne koht kuulus selles psühholoogias tunnetusprotsessidele. See oli aistingute, tajude, kujutluste ja ideede psühholoogia, milles tarvidused, tungid ja tendentsid ei etendanud märgatavat osa. See psühholoogia uuris teadvust omaette, väljaspool reaalselt tegevust ja käitumist: juba selletõttu ei olnud temale aktuaalne tungide probleem. Kui see traditsiooniline, klassikaline teadvusepsühholoogia püüdis seletada käitumist, lähtus ta pertseptiivsetest, intellektuaalsetest momentidest; ta mainis ka tendentse, kuid neile kõigile mõeldi kui millelegi, mis on kujutlustest ja ideedest tuletatud. Need olid ideede tendentsid, millega püüti seletada inimese käitumist, aga mitte inimese tendentsid, millega võinuks seletada tema ideede kulgu.

Engels kirjutab: "Inimesed harjusid seletama oma tegevust mõtlemisest lähtudes, selle asemel, et seletamisel lähtuda oma vajadustest (mis sealjuures muidugi peas peegelduvad, teadvuseni jõuavad) - ja nii tekkis aja jooksul see idealistlik maailmavaade, mis eriti antiikmaailma hukkumisest saadik on valitsenud inimeste teadvuses".¹ Seda Engelsi väidet võib täies ulatuses rakendada 19. saj. lääne-euroopa psühholoogia põhisuunale. Intellektualism, jättes hooletusse psüühika mitteintellektuaalse külje, käitumise dünaamilised, ajendavad jõud, pörkas faktidele, mida ta ei suutnud hõlmata ega seletada. Need faktid ilmsid võrdlevas psühholoogias arengupsühholoogia alal, kus loomade käitumise uurimises (alates Darwini töödest) instinktide probleem muutus teravaks. Loomapsühholoogiast kanti ajendavate jõudude, tungide või käitumismotiivide probleem inimesele. Tungide ja afektiivsete tendentside tähtsus avaldus ka patoloogia sfääris (Janeti, Freudi jt. uurimustes). Ja ka patoloogia alalt tehti järeldusi normaalse psüühika kohta. Eriti psühhoanalüüs näitas ulatusliku kliinilise materjali varal, et psüühilise elu üldpilt, mille

¹ F.Engels. Töö osa ahvi kujunemisel inimeseks. - Valitud teosed. II. Tallinn, 1960, lk. 69.

andis traditsiooniline, läbinisti intellektualiseeritud koolipsühholoogia, ei vasta tegelikkusele. Tegelikult funktsioneerib inimese psüühikas, tema käitumismotiivides mitte ainult intellekt. Siin etendavad olulist osa tungid ja afektiivsed tendentsid. Sageli satuvad nad teravasse konflikti inimese teadvusega, määravad tema käitumist ja kutsuvad esile raskeid vapustusi.

Sellega astus üha enam esile uus probleem - tungide, käitumismotiivide ja ajendavate jõudude probleem. Psühholoogia ei otsinud neid enam ideedest, vaid tendentsidest (osalalt Ribot, siis Janet), vajadustest (Bedürfnisse) (Claparede, David Katz, Kurt Lewin, Szymanski), tungidest (Freud, Adler), instinktides ja dispositsioonides (McDougall, Tolman ja hulk teisi). Nende esiletulevat dünaamilist suunitlust ei mõistetud enam kui midagi tuletatut, vaid kui midagi põhilist, millest psühholoogia peaks käitumise seletamisel lähtuma.

Dünaamiliste ajendavate jõudude käsitleuses astuvad üha tugevamini esile tendentsid, mis väljenduvad eriti teravalt kontseptsioonides, nagu Freudi psühhoanalüüs, McDougalli "hormiline" psühholoogia, milles inimese tegevust ajendavaid jõudusid mõistetakse kui midagi, mis ürgselt sisaldub inimese organismis, aga mitte kui midagi, mis kujuneb organismi ja maailma vahelduvates ja arenevates vastastikutetes suhetes. Need inimese tegevuse lähted, tegevuse motiivid, mis tulevad organismi tumedatest sügavustest, olevat seepärast täiesti irratsionaalsed, alateadvuslikud jõud. Nad seisvat väljaspool intellekti kontrolli. Seega ei saavat ideed üldse mitte olla inimese käitumist ajendavateks jõududeks. See eesõigus kuuluvat ainult üksikutele täiesti pimedatele instinktitele.

Tungide tähtsust näitas Freud eriti selgesti konkreetsel kliinilisel materjalil. Sellele rajas ta oma psühhoanalüüsi. Isiksuse sügavpsühholoogilisi aluseid ja ajendavaid jõudusid näeb ta tungides, mis ta praktiliselt viib ta-

gasi seksuaalsusele. Teoreetiliselt nähakse seksuaaltungide kompleksi kõrval teise rühmana "mina"-tunge ja siis ka surmatunge. Organismi bioloogilistest sügavustest tulevad jõud määravad inimese kogu tegevuse. Tema tõelisteks motiivideks on primitiivsed tungid. Sotsiaalsete suhete roll piirub puhtnegatiivse väljatõrje funktsiooniga. Surve, mida avaldavad sotsiaalsed suhted, mille esindajaks isikus on "mina", mis teostab sotsiaalset "tsensuuri", tõrjub tungid alateadvuse sfääri. Järsult vastupidi psüühika (Psyche) ja teadvuse identifitseerimisele, mis Descartes'ist ja Locke'ist alates kogu psühholoogiat läbib, näeb Freud teadvust ainult psüühika omadusena, ja nimelt sellise omadusena, mis võib ka puududa. Psüühiline liigendatakse seejuures kolmeks üksteisele väliselt vastandatud sfääriks: teadvuslik, teadvusetu ja alateadvuslik. Kahe esimese vahel toimivad vastastikku tõukuvad jõud. Tungid tõrjutakse alateadvusesse. Väljatõrjutuina ei saa nad maskeerimata tõusta teadvuse sfääri. Isiksuse tõelise tuumana ei mõisteta mitte teadvuslikku "mina", vaid "seda" ("Eg").

Traditsioonilise psühholoogia intellektualismi raskuspunkt asetseb kontseptsioonis pidada psühholoogia objektiks teadvust. Teadvus on eelkõige teadmine, tunnetus. Psüühika redutseerimine teadvuseks kustutas piirid psüühilise elamuse (переживание) ja teadmise, psühholoogilise, s.t. filosoofilise teadvuse mõiste vahel. Psühholoogia poolt uuritav konkreetse indiviidi individuaalne teadvus aga on teadmise ja elamuse ühtsus. Traditsiooniline käsitlus mõistis elamust teadvuse nähtusena. Ta redutseeris elamuse kui reaalse psüühilise fakti selle endareflekteerimiseks teadvuses. Sellepärast on elamus kui teadvuse nähtus traditsioonilises, introspektiivse teadvusepsühholoogia poolt arendatud käsitluses põhiliselt kognitiivne, intellektuaalne moodustis. Meie käsitluses aga on elamus täisväärtuslik psüühiline fakt, mis oma täielikus mitmekülgses eksistentsis hõlmab kõik psüühika küljed. Ta väljendab tunnetava subjekti individuaalset olemist kui ka peegeldatava objekti tunnetata-

vat sisu.

Selle intellektualiseeritud teadvuse kontseptsiooni alusel püüti reaalselt psüühilist fakti uuesti tema õigustes taastada. Kuid et siin psüühiline redutseeriti üheks tema enda küljeks, siis viis ka see katsetus väärale psüühika ja teadvuse vastandamisele ja kognitiivse, teadvusliku külje eraldamisele psüühikast. See seisukoht väljendus mitmesugustes tänapäeva psühholoogia kontseptsioonides:

F r e u d i psühhoanalüüsis ühes selle õpetusega alateadvusest ja psüühika redutseerimisega tumedaiks tungideks, mis paiknevad sügavuses, kus kõik see kontsentreerub, mis teadvusest välja tõrjutakse; B e r g s o n i õpetuses, milles alateadvusele, elu alustega seotud instinktile vastandatakse teadvuslik intellekt; ka selliste psühholoogide väidetes, nagu näiteks W a l l o n , kes sellest, et psüühilist pole võimalik redutseerida teadvustamiseks ja et psüühilist pole võimalik eneseteadvuse mõistetega adekvaatselt määrata, järeldab, et psüühika ja teadvus on üldse üksteisele võõrad valdkonnad. Teadvus, mis on tingitud sotsiaalse ideoloogilisest sisust, langeb sel alusel nii-öelda täiesti välja psühholoogia sfäärist.¹

Kõik need vastuolud psühholoogias mõjusid laostavalt ja viisid lõpuks avalikule kriisile. Vastuolud tekkisid mehhanistlikest ja idealistlikest hoiakutest, aga ka selle psühholoogia metafüüsilisest iseloomust, mis ei suuda näidata vastastikuseid seoseid ja üleminekuid aistingutelt mõtlemisele, psüühikalt teadvusele jne. Konfliktid olid väga mitme-palgelised ja valgusid mitmesugustesse suundadesse.

Ülalmainitud tervikluse psühholoogia ja elementide psühholoogia antitees jäi teraval kujul püsima ka kriisi-

¹ H. Wallon. Le problème biologique de la conscience. - "Nouveau Traité de Psychologie". G. Dumas, Band I, 1930. Paljudes küsimustes teisiti kui nimetatud kirjutises, on sama autori hilisemas töös käsitletud psühholoogia filosoofilisi ja metodoloogilisi põhiprobleeme, ja nimelt tema sissejuhatavais suunavais kirjutistes "La vie mentale" le" ("Encyclopédie Française", K. VII), kus seda probleemi uud-selt ja huvitavalt käsitletakse.

perioodil. Tervikluse tendentsid levisid edasi lääne 20. saj. psühholoogias. Nad esinesid mitmesuguste suundade ja varjun- ditega idealistlike ideede kandjaina. Seejuures realiseeriti terviklusprintsipi mitmeti. D i l t h e y ' l e ja tema järglastele tähendas see eeskätt i s i k s u s e t e r - v i k l u s t , kes on teatava ideoloogia aktiivne kandja. Geštaltpsühholoogia Bežliini koolile on see t e r v i k - l u s d ü n a a m i l i n e s i t u a t s i o o n ja selle formaalne struktuur. Leipzigi koolis ei realiseeritud tervikluse printsipi struktuursusega, vaid difuusse komp- lekssusega. Selle oluliseks väljendiks oli "rahva" tervik- lus, mis absorbeerib isiksuse.

Geštaltpsühholoogia (W e r t h e i m e r , K ö h - l e r , K o f f k a , L e w i n) esitas esimese vastan- dina elementide psühholoogia mehhanistlikule printsiiobile tervikluse printsiiibi (W e r t h e i m e r i järgi "Ja-seos"). "Gestaldi" all mõistavad selle suuna esindajad tervik- likku kujundit, mille spetsiifiline kvaliteet ei ole tema osade omadusteks redutseeritav.

Tervikluse ideed arendasid geštaltpsühholoogid esma- kordselt tajupsühholoogias, püüdes siin seda ka eksperimen- taalselt tõestada. Strukturaalse tervikluse printsiiibil geštaltpsühholoogide poolt arendatud tajuteooria on ilmselt fenomenalistlik, formalistlik ja idealistlik. Tervikluse printsipi, mis kõigepealt leiti tajus, rakendasid geštal- psühholoogid eeskätt psühhofüüsilises probleemis. Hiljem laiendati tervikluse printsiiip kõigile muudele psühholoogia probleemidele. Seejuures tõstis geštaltpsühholoogia tervik- luse printsiiibi kõrvale veel teise, nn. d ü n a a m i k a printsii- bi, mis on esimesega tihedas seoses. Selle printsiiibi järgi määravad psüühiliste protsesside kulgemise dünaamilised vas- tastikused suhted, mis protsessis ise kujunevad ja sõltuvad temast. Protsessi kulgemise määravad mehhanistlikud suhted. Sellega muutub iga psühhofüüsiline protsess endassesuletud tervikuks. Järelikult ei ole inimese tegutsemine mitte mida- gi muud kui situatsiooni tajust lähtuva iseennast reguleeri-

va dünaamilise protsessi lõppstaadium. Seejuures määrab kogu käitumise antud situatsiooni struktuur.

Siin on idealism kõige tihedamas seoses mehhanistliku käsitlusega. Kui reaalselt lähtesituatsiooni mõistetakse "fenomenaalse sensoorse väljana", siis see tähendab objektiivse tegelikkuse redutseerimist tajuks ja on idealistlik käsitlus; äärmiselt mehhanistlik aga on mõte, et "sensoorne väli", s.t. situatsiooni tajut kui ainsa iseennast reguleeriva protsessi faas määrab ette ära inimese tegevused. Siin on tegemist peenema, aga mitte vähem radikaalse mehhanistliku kontseptsiooniga, kui on see, mis sisaldab skeemis: "ärritus - reaktsioon". Selles kontseptsioonis ei ole tegevus isiksuse teadvuslik akt, mis situatsioonist kõrgemale tõuseb, sellele vastandub ja on suuteline seda ümber kujundama, vaid selle situatsiooni funktsioon, millest tegevus automaatselt tuleneb.

Ühtlasi nõuab dünaamika printsiip, mille kohaselt psühhofüüsiline protsess oma kulgemises täielikult määratakse vastastikuste suhete poolt, mis selles protsessis tekivad, et iga kogemust mõistetakse kui subjekti immanentset saadust. Dünaamika printsiip, mille geštalteooria esindajad reflektorse kontseptsiooni "masinateooriale" vastandavad, hülgab täielikult välise vahenduse; see on idealistlik.

Geštaltpsühholoogia on mehhanistlik kontseptsioon hoolimata sellest, et ta hülgab üksikud mehhanistlikud käsitlused, milles tervik redutseeritakse tema osade mehhanistlikuks summaks. Hoolimata oma "füüsikalismist" ja võitlusest "vitalismi" vastu on geštaltpsühholoogia ühtlasi fenomenalistlik, s.t. idealistlik teooria. Geštaltpsühholoogias on idealism ja mehhanitsism nende peenes ja seepärast eriti ohtlikus vormis põimunud komplitseeritud ühikuks.

Idealistlikul ja mehhanistlikul alusel tekib geštaltpsühholoogias formalism. See tuleb eriti teravalt esile isiksuse ja kollektiivi probleemi käsitluses.

Geštaltpsühholoogia metodoloogiliste seisukohtade kriitika juures ei või siiski jätta täheldamata tema kaheldamatuid teeneid. Geštaltpsühholoogia etendas vaieldamatult täht-

sat osa assotsiatiivse psühholoogia atomistlike tendentside ületamises. Veel olulisem on see, et arenes eksperimentaalne uurimine, mis saavutas erakordse täiuslikkuse. Ei ole mingit kahtlust selles, et näiteks K ö h l e r i uurimused antropiidide alal kujutavad endast võrdlevas psühholoogias uut tippmarki ja et L e w i n ning tema kaastöölised oma uut tüüpi eksperimendiga löid eriti väärtusliku instrumendi inimese käitumise uurimiseks.

Täiesti erineva iseloomuga on tervikluspsühholoogia teine suund, mida esindab nn. L e i p z i g i k o o l . Geštaltpsühholoogia on fenomenalismi seisukohtadel. Seejuures on temale iseloomulik peamiselt füüsikalism; see on naturalistlik, mehhanistlik teooria. Leipzigi kool (F. K r ü g e r , V o l k e l t jt.) aga lähtub müstilisest, irratsionalistlikust idealismist ja ulatub oma päritolult tagasi saksa romantikasse ja religioossesse müstikasse. Selle kooli vaated on äärmäsliselt idealistlikud. Psüühika redutseeritakse tundmusena elamiseks. Geštaltteooria struktuuraalsele terviklusele vastandatakse ebaselge ja diferentseerumatu tundmuse difuusne-kompleksne terviklus. Esiplaanile nihkuvad afektiivsed-emotsionaalsed elemendid, sellal kui intellektuaalsed kaotavad igasuguse tähenduse. Teadvuses intellekti ja teadmise osa vähendamine on selle õpetuse oluliseks tendentsiks. See on müstilis-irratsionalistliku idealismi reaktsioon D e s c a r t e s ' i - L o c k e ' i teadvuse kui teadmise mõiste paremate tendentside vastu. Selle kooli juhid olid fašistliku psühholoogia eesotsas, sellal kui geštaltpsühholoogia esindajad olid sunnitud fašistlikult Saksamaalt lahkuma ja jätkama oma tööd USA-s. Olles psühholoogia lähte-seisukohtades juurdunud mehhanistliku atomismi alusel, kaotas psüühikat elementideks lahutav psühholoogiline teooria isiksuse kui terviku täiesti oma vaateväljast. Kriisi kestel astus see probleem suurima teravusega esile. Eriti oli ta W. S t e r n i personalistliku psühholoogia keskpunktis.

Seades oma eesmärgiks ületada psüühilise ja füüsilise, hinge ja keha vahelist dualismi, mis oli kristliku ideoloogia

gia alusel kujunenud ja Descartes'i mõjul sügavale juurdunud, esitas Stern oma personalistlikus psühholoogias psühhofüüsilise ühtsuse tunnustamise asemel psühhofüüsilise neutraliteediprintsipi: isikut ja tema akte ei saa lugeda ei psüühilisteks ega füüsilisteks moodustisteks. Eraldatuna konkreetsest ajaloolisest inimesiksusest, muutus see mõiste Sterni l abstraktseks metafüüsiliseks kategooriaks. Isiku mõiste laiendati arengu kõige erinevamatele astmetele ja see lakkas olemast ühelegi neist iseloomulik. Isikuna nähti mitte ainult ühiskondlikku inimest, vaid, ühelt poolt, iga organismi, iga rakku, isegi anorgaanilisi kehi, teiselt poolt - rahvast, maailma, jumalat. Isikut määratleti formaalsete ajaloovaliste tervikluse ja eesmärgi kategooriate kaudu, mis väljenduvad endasäilituses ja endaarenduses.

Idealistlikud ja mehhanistlikud tendentsid ristuvad ka tänapäeva isiksuse teoorias. Mõned süsteemid püüavad tervikluseisiksusepsühholoogiat rajada, lähtudes ideoloogiast (Dilthey, Spranger, dsalt Jaspers lähtudes "kultuurist"). Leidub süsteeme, mis isiksusepsühholoogias lähtuvad bioloogiast. Isiksuse psühholoogilise struktuuri tüpoloogilisi iseärasusi tuletatakse organismi konstitutsioonilistest iseärasustest (Kretschmer). Need mõlemad on teataval määral vastupidised seisukohad, mis mõnedes seostes viivad järsult reaktsioonilisele isiksuse käsitlusele: konstitutsiooniliste, orgaaniliste ja rassiliste iseärasuste alusel vaadeldakse isiksust kui kõrgema või madalama rassi esindajat, s.t. kui teatava liigitüübi eksemplari. Selline oma olemuselt zooloogiline isiksuse käsitlus on fašismi "antropoloogilise" psühholoogia kvintessentsiks. Selles kantakse ideoloogilised hoiakud inimloomusesse, et neid seletada kui ürgset, looduslikku fakti (kurikuulus on Jaensch'i "integratsioonipsühholoogia", mis muutus natsistliku rassipoliitika koostisosaks ja abivalmilt pakkus ennast fašistliku rassiobskurantismi "teaduslikuks" põhjendajaks).

Isiksuse probleemi käsitluses erinevad järsult tegelik-
kusele vastava ja tõelise humanismi ideaalidest lähtuva tõe-
lise teaduse teed ja fašistlike ning fašismi sümpatiseeri-
vate teaduse võltsijate teed.

PSÜHHOLOOGIA ARENG NSV LIIDUS

Vene teadusliku psühholoogia ajalugu.

Venemaal omandas psühholoogiateaduse areng ja selles toimuv materialismi ja idealismi võitlus erilised vormid. Vene psühholoogilise mõtte omapära, mis mitte ainult loovalt ei üldistanud maailma psühholoogia saavutusi, vaid rajas ka uusi teid teaduse üldises arengus, on seotud vene progressiivse ühiskondliku mõtte, klassikalise filosoofilise materialismi ja eesrindliku loodusteaduse ajalooa.

Teadusliku psühholoogilise mõtte arengus kuulub eriline koht Venemaal Lomonossovile. Muidugi toimus Venemaal ka enne Lomonosovit psühholoogia suunas arenev filosoofiline mõtlemine. Kuid nimelt Lomonosoviga on eriti tihedalt seotud vene eesrindliku psühholoogilise mõtte kujunemise originaalsed teed. Oma retoorika- ja füüsika-alastes töödes arendas Lomonossov aistingute ja ideede materialistlikku käsitlemist. Juba 1744. a. ilmunud teoses "Retoorika lühikursus" väitis Lomonossov, et ideede sisuks on looduse asjad. Põhimõtet, et materia on primaarne ja et psüühilised nähtused sõltuvad materiast, arendas Lomonossov järjekindlalt oma füüsika-alastes töödes, eriti valguse teoorias (1756), kus muuseas tehakse huvitav katse selgitada valguse aistimise füsioloogilist mehhanismi.

Lomonosovise seisukohalt tuleb näha erinevust tunnetuslike (vaimsete) protsesside ja inimese vaimsete omaduste vahel. Viimased tekivad vaimsete võimete ja kirgede vahelistest suhetest. Lomonosovise esitatud kirgede analüüs ja nende väljendus kõnes pakub suurt ajaloolist huvi. Kirgede lätteks ja väljendusvormiks on tegevused, mida Lomonossov defineerib kui "iga

muutust, mida üks asi teises esile kutsub". Selline psüühika käsitlemine erineb juba H. Wolff'i psühholoogilisest kontseptsioonist, mis sellal filosoofias ja psühholoogias valitses ja millest võib-olla Lomonossov lähtus.

Retoorikas esineb Lomonossov realistina, suurepärase inimesetundjana. Nimelt sellepärast muutubki Lomonossovile lähtemomendiks mitte abstraktne vaimne võime või psüühiline funktsioon, vaid inimsiksuse eluline omadus, mis avaldub kirgedes ja tegevustes, inimkäitumise ajendajais, mida juhib loodust peegeldav mõistus.

Lomonossovi psühholoogilised vaated tulenevad tema maailmavaatest. Tema huvide keskuses oli inimene ja tema psühholoogilised vaated olid selgelt humanistliku iseloomuga.

Seoses kodanlike suhete sünniga feodaalse Venemaa raamidest ja seoses kirikliku jumalasõna-ideoloogia ning idealistliku ratsionalismiga, mis alates Peetri ajast tungisid Lääne-Euroopast Venemaale, hakkas avalduma Venemaal 18. saj. keskel ka prantsuse valgustajate ja materialistide mõju.

Otseselt avaldub see mõju esmakordselt Kozelski psühholoogilistes vaadetes ("Filosoofilised laused", 1768) ja kaudselt Raditševi psühholoogilises kontseptsioonis. Raditšev labendab täiesti iseseisvalt ja originaalselt psühhogeneetilist probleemi kõne juhtivast osast inimese psüühika arengus. See kontseptsioon on Raditševi poolt kokku võetud peamiselt tema filosoofilises peateoses "Inimesest, tema surelikkusest ja surematusest". Raditševi psühholoogilised vaated kuuluvad osana tema materialistlikku ja humanistlikku maailmavaatesse.

19. saj. algul, kui radikaalsem osa kodanlusest (kodanlikud revolutsionäärid) asus dekabristide ridadesse, hakkas mõõdukam liberaalne kodanlus reaktioonilisele ofitsiaalsele ideoloogiale (esindatud "Piibliseltsi", Golitsõni ja Fotievi poolt) vastandama saksa idealistliku filosoofia ideid. Selle aja psühholoogiale avaldas eriti tunduvat mõju Schell-

l i n g . Esimesteks schellinglike ideede ilmekateks esin-
dajateks on V e l l a n s k i ("Looja ja loodava loomuma-
duse bioloogiline uurimus, mis sisaldab üldise füsioloogia
põhijooni" a. 1812 ja a. 1864) ja Odojevski ("Psühholoogili-
sed märkmed"). Hilisemast schellingismist on läbi tunginud
Avsenjevi, Ekeblazti ("Essee ülevaatest inimvaimu võimete
bioloogilis-psühholoogilise uurimuse kohta" (" Опыт обзор-
ния биологико-психологического исследования способностей че-
ловеческого духа", 1872)) jt. tööd. Need tööd käsitlevad
psühholoogiat üldise antropoloogia plaanis, rõhutavad inim-
olendi "terviklikkust", tema seost kogu universumiga ning tõs-
tavavad esile arengu ideid, kuid mitte loodusteaduslikus, vaid
metafüüsilises käsitluses. Reaalset arenguprotsessi väl-
jendavad konkreetset faktid looritatakse või lihtsalt vaheta-
takse sageli küllaltki vankuvate metafüüsiliste mõtiskluste-
ga.

Vene i d e a l i s t l i k u s psühholoogias ei
esindanud see schellinglik suund tegelikult vene psühholoo-
giat. Sellepärast võitles B e s t u ž e v dekabristide
almanahhis "Полярная звезда" moodsa saksa mõju vastu.

Mida edasi, seda enam eraldusid schellinglased (Vel-
lanski, Odojevski) eesrindlikest vene filosoofilise ja psüh-
holoogilise mõtte traditsioonidest ning samal ajal juurutasid
agaralt vene kirjanduses saksa idealismi. Vene mõtte
traditsioonidest eraldumise pärast süüdistas B e s t u -
ž e v O d o j e v s k i t ja teisi schellinglasi, et
neil pole "rahvuslikku uhkust". Vene schellinglastest tuleb
esile tõsta G a l i t š i t . Filosoofilises mõttes ei
olnud G a l i t š i psühhofüüsiline kontseptsioon monist-
lik; ta kõikus materialismi ja idealismi vahel. G a l i t -
š i filosoofilised vaated olid ilmselt S c h e l l i n -
g i s t mõjustatud. Tema psühholoogiliste vaadete süsteem
on esitatud suurepärasest teoses "Inimese pilt" (1834). Siin
esineb G a l i t š originaalse õpetlasena, kes arendab
oma aja kohta progressiivseid ideid, sidudes teadvuselt ene-
seteadvusele siirdumise "vaimu praktilise küljega", s.t.

inimese tegevusega ühiskondlikus elus.

Galitš kirjutab: "Ma tean, et ma elan mitte teisiti kui oma tegevust avaldades (kuigi see toimuks ka väliste ärritajate mõjul), mitte teisiti kui a v a l d a d e s oma elu endale ja teistele, mitte teisiti kui n a e l u - t a d e s h ä b i p o s t i ajutised üksikud oma tsentrifugaalse jõu sünnitised. See võimsus jääbki kõikjal nende sünnitiste aluseks, mis moodustavad minu ajaloolise olulise terviku ehk summa... Las mõte teeb vahet välise ja seesmise vahel, praktikas me tegelikult eksisteerimegi ja teame endast niipalju, kuipalju meil läheb korda endale näidata, mis me oleme ja mis me võiksime olla... Minu oma elu selgitamine annab mulle ajalooliselt ka vahendid tunda oma isikut ühes teiste üksikute isikutega. Ma võtan nii iseennast kui ka iga teist erilise, teatud olendina, ja tervitan temas venda." Seoses tegevuse, "hinge praktilise külje" rõhutamiseega tõstetakse Galitši "Inimese pildis" selgelt esile isiksuse-motivatsiooni tungide, kalduvuste, kirgede jne. probleemid. Olles seoses rahva "ajaloolise olemusega", avaldub isiksuse vaimne areng Galitši arvates kõige olulisemalt inimese kõlbelistes tundmustes ja tegudes. Siin väljendub Galitši süsteemis spetsiaalsel kohal olev kriitiline eetika, mis kutsus esile äärmise rahulolematuse selleaegses vaimse teaduses.

19. saj. oli vene progressiivse psühholoogia arengus otsustav tähtsus suurte vene filosoofide-materialistide - H e r z e n i , B e l i n s k i , D o b r o l j u b o v i ja eriti T š e r n o š e v s k i psühholoogilistel vaadetel. H e r z e n võttis terava ja printsiipiaalse kriitika alla saksa idealistliku, eriti Hegeli filosoofia. Saksa idealistliku filosoofia ja teaduse pärispattu nägi Herzen selles, et viimastel ei ole "küllaldaselt arendatud mõtet praktilises tegevuses"; küsimusi üldistades on nad läinud elust välja abstraktsiooni. Saksa filosoofia ja teaduse eritunnuseks on Herzeni arvates nende esinemine "elukaugese hoovana". Vene filosoofilise mõtte peaülesannet ja

erihoont aga näeb Herzen selles, et hoolimata kõigist "teaduse buddistidest", siduda teadus eluga, teooria praktikaga ja "tegeliku s t a d a" filosoofiat ja teadust. Herzen hurjutab Hegelit selles, et "Hegel ainult vihjamisi arendas mõtet tegevusest... Avastades vaimu alad, räägib Hegel kunstist, teadusest, kuid unustab praktilise tegevuse, mis on põimunud ajaloo kõigisse sündmustesse"¹. Fichtet aga süüdistab H e r z e n sellepärast, et "tema tahte tegevusest kõrgemale seab". "Tegevusidee" esiletõstmisega tõusevad Herzenil ühtlasi esiplaanile ka reaalne elu ja konkreetne isiksus, kes need tegevused teostab, "... sest ainult tegutsemine võib inimest rahuldada. Tegutsemine ise ongi isiksus." Herzen ütleb: "Teaduses unustatud isiksus nõudis oma õigusi, nõudis kirgedest värisevat ja vaid loova vaba tegevusega rahuldavat elu". Herzeni idee "tegevusest" kui inimese vaimse arengu olulisemast tegurist säilitab kogu oma põhimõttelise tähtsuse tänapäevani, niisama kui säilitab kaasaegse psühholoogia suhtes aktuaalsuse ka tema üldine teaduse "tegelikustamise" nõue. Oma loomingulise arengu teisel perioodil esitas ka B e l i n s k i progressiivsele ühiskondlikule mõttele nõude - arendada isiksuse psühholoogiat, aga mitte ainult üksikuid võimeid.

Pidades psüühikat mateeria omaduseks, rõhutas B e l i n s k i vajadust kujundada teaduslik psühholoogia füsioloogia, eriti närvisüsteemi alusel. B e l i n s k i arvates võib õieti mõista vaimseid protsesse ainult siis, kui need seostatakse isiksusega ja selle kehaga. "Mõistus ilma ihuta, ilma füsioloogiata, mõistus, mis ei mõjusta verd ja mis ei allu tema mõjudele, on tühi sõnakõlks, surnud abstraktsioon. Mõistus - see on inimene kehas või paremini öeldes, inimene keha kaudu, ühe sõnaga - isiksus".

H e r z e n i ja B e l i n s k i samuti kui enne neid R a d i š t š e v i vaated avaldasid suurt mõju vene teadlaste 50.-60.aastate progressiivse põlvkonna kujune-

I A.И.Герцен. Дилетантизм в науке. Полное собрание сочинений и писем. т. III, 1919, стр. 220-221.

misele.

60.aastate reformid, millega Venemaa ajaloo algas kodanlik periood, tõid ühtlasi nähtavaid ka uued, kodanliku

ühiskonna vastuolud. 60.aastate alguses kujuneb kodanliku ühiskonna uute klassivastuolude süsteemis uus jõudude paigutus ja tekivad uued ideoloogilised voolud, mis peegelduvad ka psühholoogilistes kontseptsioonides. 60.aastate reformid, olles esimeseks sammuks teel kodanlikule monarhiale, tähistavad ühtlasi ka algavat kodanliku korra kriisi.

Uue loomingu tee esimeste väljendajatena vene ühiskondliku mõtte ajaloo, mis avas uued perspektiivid ka psühholoogia arengule, esinevad juba 60.aastate piiril suured vene valgustajad, revolutsioonilised demokraadid Tšernõševski ja Dobroljubov, marksismi otsesed eelkäijad Venemaal.

Vastupidiselt dualistlikele idealistlikele teooriatele, mis vastandasid psüühilise füüsilisele, kaitseb Dobroljubov nende ühtsust. Ta kirjutab: "Vaadates inimesele kui tervikule, jaotamatule olendile, kõrvaldame ka need arvutud vasturääkivused, mida leiavad skolastikud kehalise ja vaimse tegevuse vahel... nüüd juba ei kahtle enam keegi selles, et kõik püüded tõmmata piirjoont vaimsete ja kehaliste funktsioonide vahel on asjatud ja et inimlik teadus ei suuda seda teha. Materiaalset avastamata meie ei suuda tunnetada seesmise tegevuse olemasolu, kuid materiaalse avastamine toimub kehas".

Eriti täpse printsiipiaalse väljenduse leiavad marksismieelse materialismi eesrindlikud seisukohad Tšernõševski juures, eeskätt tema teoses "Antropoloogiline printsiip filosoofias" (1866). Selles töös tõstab Tšernõševski täie printsiipiaalsusega küsimuse psühholoogia kohta. Tema ideede tähtsus seisneb selles, et lähenedes psühholoogiale materialistlikest seisukohtadest, ta ei püüa sulatada psühholoogiat füsioloogiasse nagu seda korduvalt tegid vulgaarse mehhanistliku materialismi esindajad, vaid kaitseb töö-

list teaduslikku psühholoogiat.

Vene 60.aastate eesrindliku ühiskondliku mõtte niisugune organ nagu "Sovremennik" propageerib psüühilistele nähtustele loodusteaduslikku, psüühofüsioloogilist lähenemist (vt. näit. Antonovitši artiklit "Kaht tüüpi kaasaegseid filosoofe", "Современник", 1861, № 4).

Tšernõševski filosoofilised ideed, tema antropoloogiline materialism ja psühholoogiline monism leiavad S e t š e n o v i s hiilgava konkreetse teostaja. J. M. S e t š e n o v - üks suurimaid vene õpetlasi - etendas teatavasti kõigi poolt ammu tunnustast leidnud osa kuulsas vene füsioloogia ajaloos. Tema kuulus teos "Peaaju refleksid" ("Рефлексы головного мозга"), mis ilmus a. 1863 "Meditatsioonilises teatajas" ("Медицинский вестник") artiklitena ja a. 1866 eri raamatuna, rajas uued teed peaaju füsioloogias ja teatavasti avaldas tunduvat mõju I. P. P a v l o v i - l e.

S e t š e n o v rajas Venemaal ka meeleorganite psüühofüsioloogia ja märkis selles uued originaalsed teed eriti nägemise teoorias seoses kompimisega jne. Kuid oleks täiesti väär vaadelda S e t š e n o v i ainult füsioloogina, kes avaldas enam või vähem tunduvat mõju psühholoogiale. J.M. S e t š e n o v oli ka suurimaid vene psühholooge, ja võib kindlalt väita, et mitte ainult Setšenov-füsioloog ei mõjustanud Setšenovi-psühholoogi, vaid ka vastupidi: tegelemine psühholoogiaga alates varajasest noorusest avaldas otseselt ja seejuures väga tunduvat mõju tema füsioloogia-alastele uurimustele, eriti neile, mis määrasid tema peaaju reflekside kontseptsiooni. Seda tunnistab ta otseselt ise (vt. tema "Автобиографические записки", M., 1907).

Oma psühholoogilises kontseptsioonis tõstis S e t š e n o v psühholoogia põhiobjektina esile psüühiliste protsesside kulgemise seaduspärasuste uurimise ja kriipsutas eriti alla geneetilise meetodi tähtsust. Võitluses traditsioonilise idealistliku teadvusepsühholoogia vastu seadis Setšenov tähelepanuväärivas artiklis "Кому и как разра-

ОТВѢТЪ ПСИХОЛОГІИ" teaduslikule mõttele ülesande, mis säilitab oma tähtsuse tänapäevani, olles jäänud ka nõukogude psühholoogia põhiülesandeks. Psühholoogide-idealistide põhiviga nägi Setšenov selles, et need toimivad "psüühika eraldajatena", s.t. nad lahutavad psüühika looduspähtlustest, mille hulka see tegelikult kuulub. Muutes psüühika eraldatud, endasse suletud olemuseks, vastandavad nad keha ja hinge. Oma "Peaaju refleksides", mida I.P.Pavlov iseloomustas kui "Setšenovi mõtte geniaalset lendu", ja oma teistes psühholoogilistes töödes, millega "Peaaju refleksid" on ühtse kontseptsiooni poolest orgaaniliselt seotud, püüab Setšenov lahendada psüühilise eraldamise ületamise ülesannet vahenditega, mis sellal olid tema käsutuses. Ta tõrjub tagasi psüühika samastamise teadvusega ja vaatleb "teadvuslikku elementi" kui keskmist liiget ühtses reflektorses protsessis, mis algab objektiivses tegelikkuses välise impulsiga ja lõpeb teoga. Psüühilise "eraldamise" ületamine on olemuselt sama ülesanne, mida praegu uute, käesoleva aja vahenditega lahendab nõukogude psühholoogia.

Oma ideede ja uurimustega avaldas Setšenov otsest mõju eksperimentaalpsühholoogia arengule Venemaal, lähendades vene psühholoogiat vene eesrindlikule loodusteadusele. Setšenovi ideed määrasid vene eksperimentaalpsühholoogia kujunemise möödunud sajandi 80.-90.aastail.

Maailma psühholoogiateadus hindas kõrgelt vene teaduse, eriti Setšenovi osatähtsust. Esimesel rahvusvahelisel psühholoogide kongressil Pariisis (a. 1889) valiti Setšenov maailma psühholoogilise mõtte suurimate esindajate hulgas üheks kongressi aupresidendiks, kuigi Venemaal sageli alahinnati vene õpetlasi ja kummardati Lääne ees.

Iseäranis õpetlik on selles suhtes kiri, millega Tartu eksperimentaalpsühholoogia laboratooriumi professor Tšiz pöördus a. 1894 ajakirja "Вопросы философии и психологии" toimetuse poole. Ta kirjutab: "Nii kurb kui see on, kuid tuleb märkida, et isegi kuni käesoleva ajani ei taha meie õpetlased teada, mida meil tehakse, ja ülehindavad kõige

välismaise hiilgust". Ta süüdistab ka ajakirja toimetust väikimises Setšenovi tööst ("... me kõik teame, kui palju on teinud J.M.Setšenov psühholoogia alal") ja tendentsis varjata lugejaskonna eest seda, mida tõeliselt meie isamaal tehakse (tsiteeritud B.G. A n a n j e v i teose "Vene psühholoogia progressiivsed traditsioonid" järgi).

Samal perioodil, kui hargnes T š e r n ö š e v s k i ja S e t š e n o v i tegevus, mis 60. aastail avastas psühholoogia füsioloogilised eeldused, tõstab A.A. P o t e b n j a vene teaduses esile põhimõtte teadvuse ja keele ühtsusest ning esitab keele ajaloole ülesande: "Näidata tegelikult sõna osa konsekvantsete süsteemide moodustamises, mis hõlmavad isiksuse suhet loodusega" ("Мысль и язык", 1862). Rakendades ajaloolist printsiipi mitte ainult keele välise vormide, vaid ka seesmise struktuuri suhtes, teeb Potebnja laialdase ajaloolise materjali põhjal esimese ainulaadse katse märkida vene rahva keelelise teadvuse arengu põhiastapid. Laialdase keelelise materjali peene analüüsi põhjal püüab Potebnja selgitada mitmesuguste mõtlemisvormide - mütoloogilise, teadusliku ("proosalise") ja poeetilise - ajaloolist tekkimist ja muutumist. Erinevalt H e g e l i s t ei ole P o t e b n j a l e poeetiline mõtlemine mõtlemise alamaste, vaid "proosalise" ja teadusliku mõtlemise suhtes eriline ja viimastest mitte vähem oluline tunnetusvorm. Samuti rõhutab Potebnja sõna osa eneseteadvuse arengus.

Radikaalse intelligenti (P i s s a r e v) juhtiv osa võtab sel perioodil vastu vulgaarse mehhanistliku materialismi ideed.

Psühholoogias, mida töödeldi eelneva sajandi keskel kodanliku intelligenti poolt, peegelduvad empiristliku psühholoogia tendentsid. Selle, peamiselt inglise empiristliku psühholoogia järgi orienteeruva voolu keskpunktis on assotsiatsiooni printsiip. Esmakordselt väljendub empirismi mõju O. N o v i t s k i teoses "Empiirilise psühholoogia käsiraamat" (Kiiev, 1840), kuid kindlaks vooluks kujuneb see suund alles 60.-70.aastail. Selle peaesindajaks on T r o i t s k i

("Наука о духе"), kes püüab kogu hingeelu taandada assotsiatsioonidele. Oma teoses "Немецкая психология в текущем столетии" (M., 1867) kritiseerib ta saksa metafüüsilis-idealisticlikku psühholoogiat. Samuti tunnistab S n e g i r j o v ("Психология", Харьков, 1873) assotsiatsiooniseaduse psüühika põhiliseks seaduseks ja liitub inglise empiristliku psühholoogiaga, ent tema positsioon on eklektiline: assotsiatsioonismi ta püüab lepitada kõige erinevamate psühholoogiliste suundade ja seisukohtadega.

Idealistliku suuna juhtideks psühholoogias on sellised mehed nagu K a v e l i n ja S t r a h h o v, kes astuvad võitlusse füsioloogilise psühholoogia materialistliku suuna vastu (selle suuna mehhanistliku kallaku esindajad kaldusid tõe poolest taandama psühholoogiat füsioloogia alla). Eriti reaktsioonilise seisukoha võtab Strahhov. Oma teoses "Psühholoogia ja füsioloogia põhimõistetest"¹ ta tõstab nagu esile psühholoogiat, kaitstes tema iseseisvust ja rõhutades tema tundmise tähtsust, kuid võitleb seejuures idealistliku psühholoogia eest, kaitstes seega faktiliselt idealismi, aga mitte psühholoogiat, millesse ta ei too midagi väärtuslikku ega uut. Astudes Strahhoviga poleemikasse, püüab K a v e l i n järgneval perioodil Strahhovi dualistlikust idealistlikust seisukohast lahku lüüa, aru saades, et on vaja ületada idealistliku psühholoogia dualistlikud traditsioonid.²

Kavelin võitleb introspektiivse psühholoogia vastu oma-moodi ja püüab rajada psüühika uurimist tegutsemise produktidele.

Selle perioodi psühholoogilises kirjanduses on eriline koht ühe suurema vene pedagoogilise mõtte esindaja K. U š i n s k i peateosel "Inimene kasvatus objektina", (1868-1869)³. Kasutades oma töös laialdaselt selleaegse

¹ Об основных понятиях психологии и физиологии. П., 1886.

² Vt. Kavelini kirjad Strahhovile a. 1878 - Tolstoi muuseum, k. 11; L.N. Tolstoi kirjavahetus Strahhoviga, 1914, lk. 183.

³ К. Ушинский, "Человек как предмет воспитания".

psühholoogiateaduse poolt varutud materjali, oskas U š i n s k i kogu selle materjali allutada seisukohtadele, mis on sügavalt karakterised nii tema enda kui ka eesrindliku vene ühiskonnateadusliku mõtte omapärastele teedele üldse. Esime- ne, kõige tähtsam neist seisukohtadest on seotud "antropo- loogilise" printsiibiga ja antropoloogilise lähenemisega psüühika uurimisele. See psühholoogia probleemidele antropo- loogiline lähenemine tähendas inimese psüühika kõigi külgede vaatlemist terviklikus, aga mitte kitsas funktsionaalses plaanis. Psüühilised protsessid ei esine ainult "mehhanis- midena" (millena neid peamiselt hakkas käsitlema eksperimen- taalne funktsionaalne psühholoogia läänemail), vaid inimese tegevusena. Sellega andis Ušinski neile tõeliselt sisuka iseloomustuse. Teiseks oluliseks, Ušinskile eriomaseks sei- sukohaks on, et antropoloogia esineb temal p e d a g o o - g i l i s e antropoloogiana. See tähendab, et ta ei vaat- le inimest kui bioloogilist, ettemääratud struktuuriga ja muutumatute omadustega olendit, vaid kui objekti, mis kasva- tuse käigus kujuneb ja areneb; inimese areng on lülitatud tema kasvatamise protsessi. Selle viimase käigus esineb kas- vav inimene "subjektina", aga mitte ainult õpetaja kasvatus-liku tegevuse objektina. Erilise täpsuse ja järjekindlusega viib U š i n s k i läbi kõigi oma psühholoogiliste ja pe- dagoogiliste konstruktsioonide temale eriti kalli mõtte t ö ö s t , s i h i k i n d l a s t t e g e v u s e s t kui karakteri ja mõistuse kujundamise põhiprintsiibist. See teos pidi U š i n s k i kavatsuse järgi rajama pedagoogi- lisele süsteemile antropoloogilise ja eriti psühholoogilise aluse. Kolmest kavatsetud köitest Ušinski kirjutas kaks, mis hõlmavad ainult esimese osa tema psühholoogilisest teooriast. Selle struktuur on määratletud sisuga. U š i n s k i eris- tas "hingelisi" ja "vaimseid" psühholoogilisi protsesse ("Hingeliste" all ta mõistab elementaarseid psüühilisi nähtusi, mis on ühised inimesele ja loomale; "vaimsete" all aga - keerukaid, kõrgemaid psüühilisi nähtusi, mis on seotud moraalsete, õiguslike, esteetiliste jms. ideoloogiliste moodustistega, mis on omased ainult inimesele. Oma "Antropo-

loogias" siirdub Ušinski orgaanilistelt, füsioloogilistelt ja psühhofüüsistelt protsessidelt hingelistele ja neilt vaimseile. Viimaseid pidigi käsitlema kirjutamata jäänud kelmas kõide. Antropoloogia probleeme käsitledes ei saanud Ušinski mõelduda psüühika ja materia vahekorra küsimusest, mis 60. aastail omandas erilise teravuse. B ü c h n e r i , F o g t i ja M o l e s c h o t t e ' i vulgaarne materialism oli Ušinskile täiesti vastuvõetamatu. Ta ründas ägedalt Büchneri ja Fogti materialismi, iseloomustades seda kui "šarlataansust ja fraaslust". Ühes sellega tunnustas ta siiski materialistliku filosoofia progressiivset tähtsust ja teoreetilisi teenseid. Ušinski kirjutab, et Hegeli filosoofia "võa parandas materialistlik filosoofia, ja selles seisneb meie arvates tema suurim teene teaduses. See filosoofia tõi ja toob käesolevalgi ajal selgeid tõendeid, et kõik meie ideed, mis näivad inimhingele täiesti abstraktsete ja sünnipärastena, on tuletatud faktidest, mida väline loodus on meile teatanud, on koostatud muljetest või on moodustatud harjumustest, mis on tingitud inimorganismi ehitusest. Kaasaegse materialismi paremad esindajad on tõestanud Locke'i pisut enneaegset ja ilma täpsete tõenditeta väidet, et kõiges, mis me mõtleme, võib leida kogemuse jälgi... Meid mõistetakse halvasti, kui mõeldakse, et me näeme kogu materialistliku filosoofia teenet ainult vasturääkivuses idealismile. Ei, see filosoofia on toonud ja toob teadusesse ja mõtlemisesse palju positiivset. Eriti ja iseäranis palju võlgneb nimelt kasvatuskunst uurimuste materialistlikule suunale, mis viimasel ajal domineerib. Kahju tekitab ainult šarlataansus ja fraaslus, nagu see on omane Büchnerile ja Fogtile." Pidades psüühikat spetsiifiliseks nähtuseks, mis pole taandatav füsioloogilisteks protsessideks, hindas Ušinski siiski füsioloogilise analüüsi tähtsust ja oli eriti Setšenovi tööde ilmse mõju all. Seega lähenes Ušinski selle aja teadusliku mõtte kõige eesrindlikumatele tendentsidele.

Kui S e t š e n o v i töödes oli psühholoogia suhtes esile tõstatatud füsioloogiliste aluste ja materialistlike

seisukohtade tähtsus, siis U š i n s k i töödes, mis ilmusid peaaegu samal ajal Setšenovi töödega, avaldus esmakordselt pedagoogilise praktika hindamine psühholoogiliste teaduste süsteemis.

60.aastad, mil esmakordselt algas psühholoogiliste küsimuste läbitöötamine materialistlikul alusel, määravad Venemaal psühholoogia ajaloo uue epohhi. Kui 30.aastad olid üldse esimeste psühholoogiliste tööde ilmumisaajaks, siis tuleb 60. aastaid eraldada kui ajastut, mil luuakse eeldused psühholoogia teaduslikuks läbitöötamiseks. Sel perioodil tõuseb järsult psühholoogilise kirjanduse publitseerimine. Hilisemal perioodil (1890-1910) seoses tööliisklassi tekkimise ning muutumisega revolutsioonilise liikumise hegemooniks, toimub töölispartei ning marksismi-leninismi kujunemine.

Juba ühes oma esimestest töödest - "Kes on "rahva sõbrad" ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu" (1894)¹ - iseloomustades teadusliku uurimise meetodit poleemikas Mihhailovski vastu, konkretiseerib L e n i n seda meetodit ka psühholoogia suhtes. Ta kirjütab: "Metafüüsik-psühholoog mõtiskles selle üle, mis on hing? Juba meetod oli siin absurdne. Ei saa kõnelda hingest, kui on eriliselt seletamata psüühilised protsessid: progress peab siin seisma just selles, et kõrvale heita üldised teooriad ja filosoofilised konstruktsioonid selle kohta, mis on hing, ning osata teaduslikule pinnale asetada üht või teist psüühilist protsessi iseloomustavate faktide uurimine. Seepärast on hr. Mihhailovski süüdistus täiesti samasugune, kui hakkaks metafüüsik-psühholoog, kes kogu oma eluaja on kirjutanud "uurimusi" selle kohta, mis on hing (tundmata täpsemalt ühegi, kas või kõige lihtsamagi psüühilise nähtuse seletust) - süüdistama teaduslikul alusel töötavat psühholoogi selles, et viimane ei ole revideerimisele võtnud kõiki tuntud teooriaid hinge kohta. Tema, see teadlane-psühholoog, heitis kõrvale filosoofilised teooriad hingest ja asus otsekohe uurima psüühiliste nähtuste materiaalist substraati - när-

¹ V.I.L e n i n. Teosed. I kd., Tallinn, 1948, lk.123-124.

virotsessä ning andis, ütlema, kas ühe või mitme psüühilise protsessi analüüsi ja seletuse".

Palju üksikasjalikumalt esitas Lenin marksistlik-leninliku filosoofia alused oma filosoofilistes peateostes "Materialism ja empiriekrititsism" ja "Filosoofilised vihikud". Määrates oma peegeldusteooriaga uue etapi marksistliku filosoofia arengus, paneb L e n i n aluse ka edaspidisele marksistlik-leninliku psühholoogia kujundamisele.

Sel perioodil (1890-1910) püüavad kodanliku psühholoogia esindajad anda terviklikku filosoofilis-psühholoogilist kontseptsiooni. Need katsetused on teravalt idealistliku iseloomuga ja on ühenduses vene ühiskondliku mõtte reaktatsioonilisema tiiva äsulis-müstiliste tendentsidega.

Idealistlike psühholoogide laager konsolideerub sellal Moskva psühholoogide ühingus (asutatud a. 1885) - vene psühholoogia idealistlike tendentside peakeskuses. See keskus on tihedasti seotud vene filosoofia äärmuslike idealistlike suundadega, mida esindavad L o p a t i n , T r u b e t s k e i ja ühiskondlikud rühmitused, kus leidsid endale pinna Selovjovi filosoofilis-religioossed ideed. Nende rühmituste organiks oli alates 1890.a. ilmuv ajakiri "Вопрос философии и психологии" (toimetaja G r o t).

Idealistlikud, spiritualistlikud tendentsid vahasid ja levisid iseäranis neil aastail (1907-1908 ja järgnevail), mil pärast 1905.aasta revolutsiooni ebaõnnestumist langusmeeleolud levisid võrdlemisi suurtes revolutsioonist taganenud intelligentsi ringkondades.

Samal perioodil täheldatakse saksa idealistliku filosoofia ideede uuestisündi. Vvedenski püüab kujundada "psühholoogiat ilma igasugase metafüüsikata" ("Психология без всякой метафизики" - II, 1914, 3.väljaanne 1917) äärmiselt vulgaarselt mõistetud Kanti "krititsismi" alusel. Üldiselt samadel positsioonidel on ka Lapšin. Uuesti tekib psühholoogias ka äärmiselt idealistlik metafüüsika - Losski ja Franki töödes.

Eksperimentaalne psühholoogia hakkas Venemaal arenema möödunud sajandi 80.-90. aastail. Sellal tekkis meil rida

eksperimentaalpsühholoogia laboratooriume: Behterevil (Kaanis), Täižil (Tartus), Tekarskil (Moskvas), aga samuti Kovalenskil, Sikorskil jt. Järgnevat aastat arendasid oma tööd Bernsteini, Rossolimo jt. laboratooriumid. Eksperimentaalpsühholoogilise töö arendamises ei jäänud vene teaduslik psühholoogia maha teiste maade psühholoogia üldisest arengust, vaid sammus koguni selle esiridades. Tähtsat osa maailma eksperimentaalpsühholoogia arengus etendasid vene psühholoogid ka järgnevat perioodil. Üheks tähtsamaks ja eesrindlikumaks eksperimentaalpsühholoogia esindajaks Venemaal oli sellal N. N. L a n g e (suurepärase "Psühholoogia-kursuse" autor). Tema "Psühholoogilistest uurimustest", mis ilmus a. 1893, on pühendatud üks pertseptsiooni, teine aga tahtelise tähelepanu eksperimentaalsele uurimisele. Need tööd paelusid maailma psühholoogiateaduse tähelepanu; esimene neist - pertseptsioonidest - publitseeriti Londoni rahvusvahelise eksperimentaalpsühholoogia kongressi aruandes; uurimus tähelepanust aga kutsus esile spetsiaalsed kajastused mitmete maade suurimate psühholoogide - Wundti, Jamesi, Münsterbergi jt. poolt. Lange rajas Odessa ülikoolis eksperimentaalpsühholoogia laboratooriumi, mis oli Venemaal üks esimesi. Varsti pärast seda organiseeriti samasugused laboratooriumid Peterburis (Netšajev) ja Kiivis. Hiljem (a. 1911) asutati Moskva Ülikooli juures Venemaal esimene Eksperimentaalpsühholoogia Instituut (praegune Riiklik Psühholoogiainstituut). Selle instituudi juhataja Tšelpanov avaldas 1915. a. esimese venekeelse üldise eksperimentaalpsühholoogia käsiraamatu ("Введение в экспериментальную психологию").

Samal perioodil - 19. saj. lõpul ja 20. saj. algul - ilmus vene psühholoogilises kirjanduses rida töid, mis olid pühendatud spetsiaalsetele psühholoogilistele probleemidele: G r o t i tööd emotsioonidest (mille põhiteesides, mis avaldati Prantsusmaal publitseeritud artiklis, kajastuvad mõned prantsuse suurima psühholoogi R i b o t ' seisukohad), S i k o r s k i tööd (tema vaimse töövõime

uurimused leidsid arvukaid järglasi Lääne-Euroopas), L a - z u r s k i tööd (tema peamisi töid isiksuse klassifikatsiooni avaldati M e u m a n n i toimetusel ilmuvas seerias "Pädagogische Monographien", mis jättis jälje välismaise isiksusepsühholoogia järgnevatesse teooriatesse).

Jäädes katselise teadusliku uurimuse seisukohtadele, ot- sib L a z u r s k i uusi metodoloogilisi teid isiksuse aval- dumise keerukamate probleemide uurimiseks. Püüdes ühendada eksperimendi eeliseid süstemaatilise vaatlusega, kujundab ta oma originaalse "loomuliku eksperimendi" meetodika.

Koos psühholoogiaga (ka pedagoogilise psühholoogiaga, vt. allpool) hakkavad arenema ka mitmesugused psühholoogia harud: patopsühholoogia (Bernstein, Serbski), pimedate psüh- holoogia (Krogius), lapsepsühholoogia (esindatud Trošini, Si- korski jt. töödega), loomapsühholoogia, mille rajajaks Vene- maal on W a g n e r (vt. tema kaheköiteline "Биологические основания сравнительной психологии (биопсихология)", П., 1913). W a g n e r on darvinismile rajatud bioloogilise zoopsühho- loogia loojaid.

Samal perioodil hakkavad intensiivsemalt kujunema ka psühholoogiateaduse eriharud, mille arengut tingisid medit- siinilise ja pedagoogilise praktika vajadused.

Meie kliiniklased (alates K o r s a k o v i s t , T a r h a n o v i s t , B e h t e r e v i s t , T š i - ž i s t jt.) olid esimesi, kes hakkasid rakendama psühho- loogiat kliinikus. U š i n s k i aga, vaadeldes oma suu- repärasest traktaadis inimest kasvatuse objektina, paneb alu- se teaduslikule pedagoogilisele psühholoogiale sügavamalt, printsipiaalsemalt, õigemini ning seejuures varem kui seda tegi näiteks M e u m a n n .

Kasutades psühholoogia-alaseid teadmisi õpetuses ja kas- vatuses, püüab 70. aastate lõpul psühholoogiat arendada K a p- t e r e v . Tema viljeleb pedagoogilist psühholoogiat, tuues sellesse üldise psühholoogia põhijooni (inglise empiirilisele psühholoogiale lähedases mõttes), lapsepsühholoogiat ja õpe- tust tüüpidest. Tüübiõpetus - eriti kooliealiste laste tüpo-

loogia töötatakse läbi L e s g a f t i poolt ("Школьные типы", "Семейное воспитание ребенка и его значение", II, 1890).

Pedagoogilise psühholoogia töötlemine omandab hiljem palju laiemat haarde ja arengu, mis toimub eksperimentaalse psühholoogia näol M e u m a n n i "eksperimentaalse pedagoogika" suunas. See peegeldub pedagoogilise psühholoogia ja eksperimentaalse pedagoogika kongresside (a. 1906-1916) materjalides.

1906.a. tuleb kokku esimene ülemaailmne pedagoogilise psühholoogia kongress, 1909.a. teine (vt. esimese ja teise kongressi materjalid).

1910.a. tuleb kokku esimene ülevenemaaline eksperimentaalse pedagoogika kongress, 1913.a. teine ja 1916.a. kolmas (vt. kongresside materjalid).

Kokkuvõttes võib öelda, et revolutsioonieelses vene psühholoogias võitlesid idealistlikud ja materialistlikud, reaktioonilised ja progressiivsed tendentsid. Ofitsiaalses ülikooliteaduses olid tugevamad esimesed, ent progressiivne ühiskonnateaduslik mõte, liikudes sõltumatult ametlikust, kaitses oma suuremate ning paremate esindajate näol (Lomonossov, Radištšev, Belinski, Herzen, Tšernõševski, Dobroljubov, Ušinski ja Setšenov) oma aja eesrindlikke psühholoogilisi vaateid.

Nagu nägime, oli vene eesrindlik psühholoogiline mõte lahutamatu seotud eesrindliku ühiskonnateadusliku mõttega. Diskussioon filosoofilis-psühholoogilistes küsimustes etendas omakorda eriti tähtsat osa vene ühiskonnateadusliku mõtte progressiivsete voolude võitluses reaktioonilise ofitsiaalse ideoloogia vastu. See progressiivse psühholoogilise mõtte seos ühiskonnateadusliku mõttega vajutas selge pitseri vene filosoofilis-psühholoogilisele mõttele ja määras selle omapäraseid jooned ning progressiivsed traditsioonid. Nende põhijoonte ja juhtivate traditsioonide hulka kuulub psühholoogilise mõtte suur humaansus. Tähelepanu keskuses on i n i m e n e , elav konkreetne inimisiksus, tema reaalne elu, tema tegevused. Juba Belinskist ja Herzenist alates

toimub võitlus saksa idealistliku filosoofia püüde vastu vahetada reaalne elu ideede müstifitseeritud mänguga, unustades tegevuse, praktilise tegevuse, mis on põimitud kõigis- se ajaloo sündmustesse. Sellest tulenes intellektualismi ületamine ja eriline huvi isiksuslike, motivatsiooniprobleemide vastu, mis on seoses mitte ainult mehhanismidega, vaid ka käitumise motiividega.

Antropoloogiline printsiip, milles see humanistlik tendents avaldub, omandab juba Tšernõševskil selgelt materialistliku monismi iseloomu. Sellest ongi tingitud vene teaduses eriti tihe seos psühholoogia ja füsioloogia vahel. Selle seose kindlakstegemisel avaldavad oma teadusliku viljakust materialistlikud tendentsid ja vene progressiivse filosoofilis-psühholoogilise mõtte traditsioonid. Need leidsid eriti ilmeka väljenduse füsioloogi ja psühholoogi S e t š e n o v i teaduslikus tegevuses. Materialistlikult mõistetud seos psühholoogia ja füsioloogia vahel valmistab ette nii kõrgema närvitegevuse füsioloogia kui ka juba nõukogude perioodil kujunenud progressiivse teadusliku psühholoogia sünni.

Vene progressiivse mõtte olulised tendentsid ja traditsioonid avalduvad ka selles, et juba Ušinskil esineb antropoloogia p e d a g o o g i l i s e n a : inimene - kasvatus- se objekt; tema p s ü h h o l o o g i l i s t e omaduste kujunemine toimub ühiskondliku kasvatus protsessis; ühes sellega peab inimese psühholoogia uurimine teenima rahvaharidustööd. Niisiis, võitlus fatalismi vastu isiksuseõpetuses ja isiksuse arenguteede alal liitub püüdega viia psühholoogiateadus rahva teenistusse, püüdega, mis juba revolutsioonielusel Venemaal iseloomustas progressiivset vene teadust.

Eriti oluline progressiivne tähendus on eksperimentaalse uurimise arengul, mis levis ka ülikoolides ja viis eksperimentaalse psühholoogia laboratooriumide asutamisele Odes- sas, Kieveis ja mujal; Moskvas loodi Psühholoogia Instituut, aga Leningradis - suures psühholoogilise mõtte keskuses - Psühhoneuroloogia Instituut. Eksperimentaalse suuna alal

kerkivad psühholoogias esile sellised suured uurijad nagu N.N.Lange ja A.F.Lazurski. Psühholoogia seotakse tegeliku elu mitmesuguste aladega - pedagoogikaga, meditsiiniga (riida psühholoogialaboratooriume kliinikute juures etendavad suurt osa eksperimentaalpsühholoogia arengus). Psühholoogia õpetamine leiab oma koha nii ülikoolis kui ka üldhariduslikus keskkoolis. Revolutsioonieelse Venemaa psühholoogiline mõte kandis ideelis-teoreetilises suhtes siiski oma aja pitsert, nii et nõukogude teadusel tuli avada uus lehekülg psühholoogia ajaloo.¹

Nõukogude psühholoogia.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon lõi eeldused psühholoogia kujundamiseks uutal alustel. Vene psühholoogial olid alati kõige tihedamad sidemed maailma psühholoogia-teadusega. Nüüd aga, mil nõukogude psühholoogia alustas oma arenguteed, oli välismaine psühholoogia sattunud kriisiperioodi.

See kriis, nagu nägime, oli oma olemuselt metodoloogiline, filosoofiline kriis, mis levis tervele reale teadustele, kaasa arvatud matemaatika alused. Psühholoogias omandas kriis eriti teravad vormid, sõltuvalt psühholoogia objekti iseärasustest, mis on tihedasti seotud kõige teravamate maailmavaatelistele küsimustega.

Nõukogude psühholoogia ette kerkis ülesanne kujundada psühholoogia süsteem uuel, marksistlik-leninliku filosoofia alusel. Oli tarvis säilitada kõik tema poolt kogutud konkreetsed, faktiline materjal ja ümber kujundada tema teoreetilised lähteseksuhad; oli tarvis säilitada teadusliku mõtte arengu ajalooline pidevus, ja mitte piirduda, nagu

¹ Oleme sunnitud piirduma siin selle lühikese skemaatilise ülevaatega. Täielikum vene psühholoogilise mõtte arengu-teede käsitletu ja selle eesrindlike traditsioonide valgustus on antud B.G.Ananjevi trükivalmis teoses "Vene teadusliku psühholoogia ajaloo ülevaade" ja tema artiklis "Kodumaise psühholoogia progressiivsed traditsioonid".

seda soovisid traditsioonilise psühholoogia pooldajad, vähesete korrektiividega ja printsiipiaalselt ebaõigete idealistlike ja mehhanistlike seisukohtadega ning iganenud traditsioonidega, vaid luua marksistlik-leninliku dialektika alusel uued eesmärgid ja rajada uued teed psühholoogilise mõtte teoreetiliste põhiprobleemide lahendamiseks. Arusaadav, et sellist ülesannet ei võidud lahendada korraga. Selle lahendamiseks tuli teha kestvaid ja pingelist tööd - teoreetilist ja eksperimentaalset, seoses ägeda võitlusega vulgaarse mehhanitsismi vastu ühelt poolt ja traditsioonilise idealismi ning introspektsionalismi vastu teiselt poolt, mis ei ole ühendatavad tõelise teadusliku psühholoogia kujundamisega.

Juba 20. aastate algul, esimestel aastatel pärast revolutsiooni, algab psühholoogide keskel ideeline võitlus psühholoogiateaduse filosoofiliste aluste küsimuse ümber ja tuntake tarvidust psühholoogia ümberkujundamiseks lähtudes marksistlikust filosoofiast. Kriitika pealöögid on suunatud sel perioodil idealistliku psühholoogia vastu. Võitluse lõpuks lahkuvad täielikult areenilt psühholoogia äärmiselt spekulatiivse, metafüüsilise tiiva esindajad (Losski, Funk jt.).

Esimestele aastatele pärast Suurt Oktoobrirevolutsiooni langeb I.P. Pavlovi õpetuse sünnitingitud refleksidest. Oma klassikalistes töödes, millest tähtsamad kuuluvad sellesse perioodi, loob Pavlov peaaegu suurte poolkerade füsioloogia ja paneb sellega aluse psüühiliste protsesside füsioloogilisele analüüsile. Õpetus tingitud refleksidest andis võimsa meetodi psüühiliste nähtuste objektiivseks uurimiseks. Pavlovi tööd oma positiivse füsioloogilise sisu ja meetodikaga löid tõsised füsioloogilised eeldused teaduslikult, neuroloogiliselt põhjendatud psühholoogia kujundamiseks.

Marksismi tunnistamine psühholoogia metodoloogiliseks aluseks, psühholoogia füsioloogiliste aluste käsitlemine I.P. Pavlovi poolt ja senise äärmuslikult idealistliku metafüüsilise psühholoogia ületamine on nõukogude psühholoogia

arengu esimese perioodi peamiseks positiivseks sisuks.

Kuid marksistliku metodoloogia kujundamine adekvaatseks psühholoogiliseks teooriaks ei toimunud korraga. Asudes filosoofilises, eriti psühholoogilises plaanis marksismi seisukohtadele, seisid nõukogude psühholoogid algul rea aastate jooksul veel moodsate välismaa psühholoogiliste teooriate mõju all. See asjaolu vajutas teatud pitseri esimestele katsetele luua oma üldistavat teooriat, kontseptsiooni, süsteemi. Viimased osutuvad lõppkokkuvõttes vääradeks, hoolimata sellest, et igauks neist püüdis nõukogude psühholoogia arengus omamoodi väljendada mingit positiivset tendentsi. Sel perioodil kujunevad üksteise järel algul Behterevi refleksoloogia, seejärel Kornilovi reaktoloogia, siis Vögotski kultuurilise arengu teooria.

Nõukogude psühholoogilises kirjanduses leiavad algul laialdast tunnustust käitumispsühholoogia seisukohad. Käitumistendentsidel oli sel perioodil nõukogude psühholoogias teatud positiivne tähtsus. Need tendentsid väljendasid oma orientatsioonilt progressiivsust, teadusliku tunnetuse objektiivsust, opositsiooni idealistliku teadvusepsühholoogia vastu. "Objektiivse" käitumispsühholoogia tendentsid esinevad omapärasemal kujul Behterevil, keda võib lugeda üheks käitumispsühholoogia äärmusliku vormi algatajaks mitte ainult vene, vaid ka maailma teaduses.

Kuid käitumispsühholoogia võitles teadvusepsühholoogia idealistlike tendentside vastu ekslikelt, lõppkokkuvõttes mehhanistlikelt seisukohtadelt. Eriti teravalt avalduvad need mehhanistlikud tendentsid V.M.Behterevil. Nõukogude perioodil siirdub ta niinimetatud "objektiivselt psühholoogialt", mis etendas omal ajal suurt ja põhjanevat osa, refleksoloogia juurde, mida ta püüab kujundada uueks iseseisvaks distsipliiniks. Erinedes radikaalselt Pavlovi-st, kes oma klassikalistes uurimustes tingitud refleksidest jäi teadlikult ja järjekindlalt füsioloogia raamidesse, tõstab Behterev erilise distsipliinina esikohale nii füsioloogiast (reflekside füsioloogilisest uurimisest)

kui ka psühholoogiast erineva r e f l e k s o l o o g i a ,
mis tema arvates pidi asendama psühholoogiat. Algab võitlus
psühholoogia kui sellise vastu. Mitte ainult teatud idealistlikud
psühholoogia voolud, vaid psühholoogia ise, nii palju
kui selle uurimisobjektiks on psüühika, kuulutatakse idealis-
miks. Refleksoloogia, mis astub esile materialistliku õpetu-
sena, mis ta aga tõeliselt ei olnud, omandab 20. aastail suu-
re leviku ja populaarsuse. Tema vulgaarse, sõjaka mehhanit-
sismi mõjul algab õppeasutustest psühholoogia väljatõrjumine.
Toetudes neil aastail juhtivatele "metodoloogidele",
vulgaarne mehhanitsistlik materialism pühitses juubeldades
Pürroni võitu.

Analoogilised tendentsid leidsid hiljem väljenduse
K. N. K o r n i l o v i "reaktoloogias". Mehhanitsism, mis
oli terav ja sõjakas Behterevil, omandas Kornilovil eklekti-
lised, kompromislikud vormid. Kuulutades välja loosungi
marksistliku psühholoogia kujundamiseks, püüab Kornilov se-
da teha käitumispsühholoogia ja teadvusepsühholoogia "sün-
teesi" abil. Kuid nii ühendab ta tõeliselt ainult esimese
mehhanitsismi teise idealismiga, sellal kui tõeline ülesan-
ne seisis selles, et ületada nii käitumise mehhanitsistlik
kui ka teadvuse idealistlik käsitlus. Õpetus reaktsioonidest,
mis moodustas Kornilovi "marksistliku psühholoogia" faktili-
se tuuma, oli töödeldud tema eksperimentaalsetes uurimustes
aastail 1912-1921. See õpetus kasvas välja seoses L e h -
m a n i, A c h i jt. töödega ja ei olnud oma reaalselt si-
sult kuidagi seotud marksismiga, pigemini liitus ühelt poolt
energismiga ja teiselt poolt idealistliku voluntarismiga. Se-
da moodsas käitumispsühholoogia vaimus tõlgitsetud õpetust
reaktsioonidest püüdis K o r n i l o v kujundada "reakto-
loogiaks" ja kuulutada see marksistliku psühholoogia konk-
reetseks realiseeringuks. Marksistliku psühholoogia loosungi
all lõi Kornilov faktiliselt oma reaktoloogiaga eklektilise
mehhanitsistliku kontseptsiooni, millel pole midagi ühist
marksismiga. Järgnevatel aastail ühendati reaktoloogiaga õpe-
tus bioloogilistest ja sotsiaalsetest faktoritest, mis isik-
suse arengu ja käitumise seestpoolt ette ära määravad. See

ja mitmed analoogilised õpetused muutusid neil aastail levinud kontseptsioonideks.

Pärast seda äratas tähelepanu L.S. V o g o t s k i kõrgemate psüühiliste funktsioonide kultuurilise arengu teooria, mille ta koos oma kaastöölistega välja töötas. Nagu refleksoloogilis-reaktoloogiliste teooriate peatendentsiks oli idealistliku psühholoogia seisukohtade ületamine ja käitumisest lähtuva objektiivse psühholoogia loomine, nii oli kultuurilise arengu teooria peatendentsiks ja ülesandeks tuua psühholoogiasse arengu idee, historismi printsip, Sel põhilisel lähtetendentsil oli kindlasti positiivne tähendus. Võrreldes traditsioonilise psühholoogia staatilise antihistorilise seisukohaga, mis käsitles inimese psüühilisi funktsioone väljaspool igasugust ajaloolist arengut, olid kõrgemate psüühiliste funktsioonide kultuurilise arengu teooria geneetilised ja ajaloolised printsibid teatud sammuks edasi. Kuid sellegi teooria analüüs marksistliku historismi seisukohtadelt näitab, et ka see lähtus ebaõigeist metodoloogilistest eeldustest. Siin vastandatakse dualistlikult "kultuuriline" areng "looduslikule" ja käsitletakse arengut ennast geneetilise sotsiologismi vaimus.

30. aastail algab nõukogude psühholoogias diskussioonide ajajärk. 1930.a. toimub reaktoloogiline diskussioon. Otse selle järel algab Behterevi refleksoloogilise kooli langus. 1932.a. puhkeb diskussioon kultuurilise arengu teooria ümber.

20. aastate keskel saab töö psühholoogia alal suure hoo. Psühholoogia saab endale perioodilise trükitava organi (ajakiri "Психология") ja leiab endale koha ülikooli õppeainete süsteemis (seksioonide näol filosoofiateaduskonna raamides). Nõukogude psühholoogid võtavad aktiivselt osa rahvusvahelistest psühholoogia kongressidest (9.kongress New-Havenis); NSV Liidus toimub rida kongresse ja konverentse. Kuid selle perioodi lõpul (30.aastail) kaotab psühholoogia suure osa oma positsioonidest. Selle asjaolu nii välised kui ka seesmised põhjused seisnevad psühholoogias endas. Mehhanistlike tendentside valitsemine psühholoogias viis kas otse psühho-

loogia likvideerimisele või kaudselt samale tulemusele, muutes ta viljatuks. Refleksoloogia mehhanitsism, reaktoloogia eklektitsism, moodsate välismaiste teooriate ebakriitiline jäljendamine, mida esitati marksistliku psühholoogiana, ja "pedoloogilised" moonutused viisid psühholoogia ummikusse.

Diskussioonide jooksul, mis hargnesid refleksoloogia ja kultuurilise arengu teooria ümber, jäid algul puudutamata pedoloogia väärepetuslikud seisukohad. Alles ÜK(b)P Keskkomitee 4. juuli määrus a. 1936 paljastab kõige kahjulikumate reaktsiooniliste teooriate tuuma, mis pseudomarksistlike fraaside all pidurdasid psühholoogia arengut ja laostasid seda ebateaduslike kontseptsioonidega. Ühtlasi kõrvaldas see määrus rea väliseid organisatsioonilisi takistusi meie psühholoogia arendamise teelt, mis olid seoses pedoloogiliste moonutustega hariduse komissariaatide süsteemis ja viisid psühholoogia kunstlikule väljatõrjumisele.

Järgnevat aastail algas NSV Liidus teaduslik-teoreetiline ja eksperimentaalse psühholoogia laialdane viljakas areng. Konsolideerub rida psühholoogia keskusi mitte ainult Moskvast (Riiklik Psühholoogiainstituut) ja Leningradis (Herzeni-nimelise Rääkliku Pedagoogilise Instituudi psühholoogia kateeder ja Behterevi-nimelise Ajuinstituudi psühholoogia-sektor), vaid ka Gruusias (D.N. U z n a d z e juhtimisel) ja Ukrainas (Harkovis, Kievis, Odessas); töö hargneb ka teistes kohtades. Laieneb üldise psühholoogia aluste ja ajaloo, mõtlemise ja kõne küsimuste, mälu ja vilumuste, käitumismotiivide, võimete jne. küsimuste läbitöötamine. Üldpsühholoogia-alastest üksikuurimustest võib eriti märkida P.P. B l o n s k i töid (mälust), V.M. T e p l o v i töid (võimetest) ja rida teisi. Tunduvalt areneb töö psühhofüsioloogia alal (S.V. K r a v k o v ja tema arvukad kaastöölised, Behterevi-nim. Ajuinstituudi psühholoogiasektori kollektiiv (juhataja B.G. A n a n j e v). Suuri edusamme teeb zoopsühholoogia; laialdase populaarsuse omandavad välismaail M.N. L a d õ g i n a - K o t s i tööd, B o r o v s k i, V o i t o n i s e jt. uurimused. Uued teed rajab endale

psühhopaatoloogia (A.R. L u r i j a , V.N. M j a s i š t š e v jt.). Laialdane uurimistöö, mis hõlmab taju ja vaatlust, mälu ja teadmiste omendamist, keelt ning mõtlemist, arengu küsimusi jne. hargneb lapse- ja pedagoogilise psühholoogia alal (Leningradis Herzeni-nim. Riikliku Pedagoogilise Instituudi psühholoogia kateedri kollektiivis; Harkovi Pedagoogilise Instituudi psühholoogia kateedris A.N. L e o n t j e - v i juhtimisel; Moskva Psühholoogia Instituudi kaastöölise kollektiivis A.A.S m i r n o v i juhtimisel jne.). Need uurimused pakuvad ulatuslikku materjali teoreetilisteks üldistusteks. Muutub intensiivsemaks ka teoreetiline töö ise.

Viimastel aastatel toimub NSV Liidus eriti intensiivne töö nõukogude psühholoogia süsteemi kujundamisel. Käesoleva teose kokkuvõttena on nõukogude psühholoogia süsteem oma põhijoontes kujunenud ja on selles raamatus esitatud nii nagu see autorile näib. Nõukogude psühholoogia olulisemad printsiibid võih formuleerida mõningais põhiteesides järgmiselt:

1. Psühhofüüsilise ühtsuse printsiip, mis hõlmab psüühilise ühtsust nii koos orgaanilise substraadiga, mille funktsiooniks on psüühika, kui ka objektiga, mis psüühikas peegeldub.

2. Psüühika arengu printsiip. Psüühika on siin mõeldud kui tuletatud, ent kui spetsiifiline printsiip organismide evolutsioonis, mille jooksul eluviisi kohanev muutumine tingib nii närvisüsteemi struktuuri kui ka tema psühhofüüsiliste funktsioonide muutuse (nende ühtsuses ja vastastikustes seostes). Viimane on omakorda igal antud astmel närvisüsteemi struktuurist tingitud.

3. Historismi printsiip, mis käib inimese teadvuse kujunemise kohta ühiskondlik-ajaloolises arengus, mille käigus inimese ühiskondlik olemine määrab tema teadvuse ja tema eluviisi ning neist tingitud mõtted ja tunded.

4. Teooria ja praktika ühtsuse printsiip, s.t. inimpsüühika teoreetilist ja eksperimentaalset u u r i m i s t ja temale m õ j u m i s t . Sellised on nõukogude psühholoogia põhiprintsiibid.

Neid kõiki tunnustatakse psühholoogias nüüd mitte ainult üldfilosoofiliste teesidena, vaid neid realiseeritakse ka psühholoogilise teooria ja psühholoogilise uurimise plaanis. Niidid, mis väljuvad kõigist neist põhiprintsiipidest, jooksevad kokku ainsasse sõlmpunkti, põhialusesse teadvuse ja tegevuse ühtsusest.

5. Teadvuse ja tegevuse ühtsus. Inimese teadvuse ja käitumise, tema seesmise ja välise olemuse ühtsus, mida selles põhilases väidetakse, avaldub eeskätt nende sisus endas.

Subjekti iga läbielamus esineb, nagu nägime, alati ja paratamatult millegi läbielamisena nii, et läbielamuse kõige seesmise olemus määratakse ära subjekti suhtumise kaudu välisesse objektiivsesse maailma. Teiselt poolt näitab käitumise analüüs, et akti väline külg ei määratle seda suhtumist ühetähenduslikult, et ühed ja samad välised liigutused võivad mitmesugustel juhtudel tähendada erinevaid tegusid ja erinevate liigutustega võib toimuda üks ja sama tegu, sest inimese teo olemus määratletakse teos peituva inimese suhtega inimesesse ja teda ümbritsevasse maailma, mis moodustab teo seesmise sisu. Niisiis ei tule käitumist, tegu kui mingit ainult välist (ainult väliselt) võrrelda teadvusega kui ainult seesmisega. Tegu ise juba kujutab endast välise ja seesmise ühtsust, samuti kui iga seesmine protsess oma esemelis-mõttelise sisu määratluses kujutab endast seesmise ja välise, subjektiivse ja objektiivse ühtsust. Teadvuse ja tegevuse või käitumise ühtsus põhineb teadvuse ja tegelikkuse või olemise ühtsusel, mille objektiivset sisu vahendab teadvus subjektiivse ja objektiivse ühtsuse alusel. Üks ja sama suhtumine objektisse tingib nii teadvuse kui ka käitumise, üks ideaalses, teine materiaalses plaanis. Nii avaldub psüühilise ja füüsilise ühtsus veel uues plaanis, ja selle ühtsuse enda alustes ületatakse traditsiooniline kartesianistlik dualism.

Edasi avaldub psüühika, teadvuse ja tegevuse ühtsus selles, et teadvus ja indiviidi kõik psüühilised omadused mitte ainult ei väljendu vaid ka kujunevad tegevuses; isik-

suse psüühilised omadused on tema käitumise nii eeldusteks kui ka resultaadiks. See on meie psühholoogia käsitletu järgmine põhilause. Sellega määratakse kindlaks eelkõige psüühika käsitletu geneetilises plaanis, tema arengus.

Kõige põhjalikumalt ületatakse kujutelmad inimese saatuse fatalistlikust ettemääratavusest pärivuse ja millegi just nagu muudetamatu keskkonna poolt - täiskasvanutel konkreetses tegevuses, töös, ühiskondliku praktika protsessis, lastel kasvatuses ja õpetusega, milles inimeste psüühilised omadused mitte ainult ei väljendu, vaid ka kujunevad. Nii väljendub uues valguses isiksuse kõigi psüühiliste omaduste ja iseärasuste, tema võimete, iseloomujoonte arengu ja kujunemise kardinaalne probleem. Inimese tegutsemises, tema töödes - praktilistes ja teoreetilistes - mitte ainult ei avaldu inimese psüühiline, vaimne areng, vaid ka kujuneb.

Need põhilauseid sunnivad meid ühtlasi astuma üle psüühika puhtfunktsionaalse käsitletu piiride, mis vaatleb igasugust psüühilist protsessi seestpoolt funktsionaalsete organiliste sõltuvuste poolt ühetähenduslikult determineerituna. Selline seisukoht viib igasuguse psüühilise protsessi sõltuvuse avastamisele keerukaist vastastikutest suhetest, mis kujunevad inimesel tema elus. See vabastab psüühika seesmise maailma suletusest ja viib psüühika uurimise konkreetsesse materiaalsesse tingimustesse, milles inimese elu ja tegevus tegelikult toimub. Siit tuleneb nõue: kujundada psühholoogia reaalseks teaduseks, mis uurib psüühikat, inimese teadvust konkreetses tingimustes, milles tema tegevus toimub; nii on psühholoogia oma lähteseisukohtadelt seoses küsimustega, mida esitab elu, praktika.

Niisugune lähenemine psühholoogiale avaldub nii uurimismetoodikas, milles teineteisega kombineeruvad uurimine ja mõjumine kui ka uurimise ülesehituses, milles teoreetilised üldistused ja praktilised rakendused moodustavad just nagu ühtse protsessi kaks poolt.

Probleemide selline ülesseadmine on üks olulisemaid jooni meie psühholoogilise töö korralduses. See on lahuta-

matus seoses psühholoogia printsiipiaalsete lähteseisukohtadega.

Suure Isamaasõja päevil täitsid nõukogude psühholoogid oma patriootilist kohustust, pöörates suurt tähelepanu kaitsetemaatikale - psühholoogilistele probleemidele, mis on seoses vaatluse ja luurega (meeleorganite sensibilisatsioon), sõjatehniliste spetsiaalsuste õpetamisega (lendurite, radistide õpetamine jne.), haavatute kõne- ja liigutusfunktsioonide taastamisega ja Suure Isamaasõja invaliidide töövoime taastamisega. Printsiipiaalselt uuel filosoofilisel alusel astuvad nõukogude psühholoogias uuesti esile vene eesrindliku filosoofilis-psühholoogilise mõtte paremad traditsioonid ja radikaalsemalt kui kunagi varem ületatakse lõplikult kõik see, mis on iganenud, vigane ja reaktsiooniline, mis säilis revolutsioonieelse Venemaa ametlikus psühholoogiateaduses. Suurema selgusega kui kunagi astub uuesti esile psühholoogiateaduse humanistlik tendents. Uuesti on selle tähelepanu keskuses inimisiksus tema reaalses elulistes suhetes, tema töödes ja tegevustes.

Pöörates viimasel ajal tähelepanu psühhofüüsiliste funktsioonide analüüsile, tõuseb nõukogude psühholoogia kõrgemale puht mehhanismide uurimisest. Uuesti kerkib esile varemil aastail kadunud isiksuslik motivatsiooniprobleem, mis on seoses inimese elu ja tegevuse tsentraalsete psühholoogiliste küsimustega. Lahendades neid probleeme printsiipiaalselt uutel alustel, kajastuvad nõukogude psühholoogias motiivid, mis esinesid juba H e r z e n i l ja B e l i n s k i l. Nii taastub ajaloolise pidevuse side meie ühiskondliku filosoofilise mõtte paremates traditsioonides.

Neid paremaid traditsioone kajastades ületab nõukogude psühholoogia oma uutel teedel fatalistliku kujutluse isiksuse arengust. Lahendades juba S e t š e n o v i poolt seatud ülesannet võitluses "psüühilise eraldajatega" ja seda "eraldamist" ületades, läheneb psühholoogia elule, praktika ülesannetele, rahva tarvidustele. Praegu seisavad nõukogude psühholoogia ees suured ülesanded - teoreetilised ja praktilised - mis on seoses nii sõja- kui ka rahuaegse elu

vajadustega, oma haardelt ja tähtsusest ülisuure ülesehituse kõigi aladega. Nõukogude psühholoogia ees laiub suur tegevusväli ja piiramatud arenemisvõimalused.

S i s u k o r d .

I. L ä ä n e - E u r o o p a m a a d e	
psühholoogia ajalugu	Lk.
1. Psühholoogia antiikmaailmas (Vana-Kreeka)	4
2. Psühholoogia keskajal (renessansiajastuni)....	7
3. Psühholoogia renessansiajastul	8
4. Psühholoogia 17., 18. saj. ja 19. saj. asime- sel poolel	9
5. Psühholoogia kujunemine eksperimentaalseks teaduseks	20
6. Psühholoogia metodoloogiliste aluste kriis	24
II. P s ü h h o l o o g i a a r e n g N S V L i i d u s	
1. Vene teadusliku psühholoogia ajalugu	49
2. Nõukogude psühholoogia	67

ХРЕСТОМАТИЯ ПО ПСИХОЛОГИИ

II

Тетрадь вторая
История психологии

На эстонском языке

Перевел и редактировал А. Пярт
Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Кликкооли, 18

Vastutav toimetaja K. Toim

Korrektor A. Norberg

=====

TRÜ rotaprint 1970. Paljundamisele antud 27. VIII 1970.
Trükipoognaid 4,88. Tingtrükipoognaid 4,54. Arvestus-
poognaid 3,5. Trükiarv 700. Paber 30 x 42. 1/4.

MB 06941. Tell. nr. 621.

Hind 20 kop.

Hind 20 kop.